

TC

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ ANABİLİM DALI

EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDE ANLATILAN KUDÜS ÜZERİNE
COĞRAFİ BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Sema EMEK

İSTANBUL, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU COĞRAFYASI JEOPOLİTİĞİ VE ANABİLİM DALI

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDE ANLATILAN KUDÜS
ÜZERİNE COĞRAFİ BİR
İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

SEMA EMEK

Danışman: PROF. DR. Hamza AKENGİN

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 506113003 no'lu Sema EMEK'in hazırladığı "**Evliya Çelebi Seyyahatnamesi'nde Anlatılan Kudüs Üzerine Coğrafi Bir İnceleme**" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca **23.06.2019** tarihinde saat **11.00**'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin **Kabulü**.....' ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Hamza AKENGİN	Kabul	
Doç. Dr. Hülya KAYALI	Kabul	
Doç. Dr. Hüsniye DOLDUR	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun **04/07/2019** tarih ve **2019/16-22** sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
RESİMLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM	5
1.1 Araştırmanın Amacı ve Metodu.....	5
1.2 Araştırma Sahasınının Yeri ve Sınırları	5
1.3 Konu ile İlgili Araştırmalar.....	8
2.BÖLÜM	10
2.1 Evliya Çelebi'nin Hayatı.....	10
2.2 Evliya Çelebi'nin Rüyası.....	10
2.3 Seyahatnamesinin Özellikleri Ve İçeriği	11
3.BÖLÜM	13
3.1 Kudüs' ün Coğrafi Özellikleri.....	13
3.2 Kudüs' ün Tarihçesi	16
4. BÖLÜM	22
4.1 Günümüz Kudüs' ü ile Evliya Çelebi Kudüs' ünün Mukayesesi	23
4.2 Seyahatnamedeki Mescid-i Aksa Cami ile günümüz inceleme alanı olarak Aksa Cami.....	33

4.3 Seyahatnamedeki Sahratullah Mescidi ile günümüz inceleme alanı olarak Sahratullah Mescidi	34
4.4 Seyahatnamedeki Sahratullah Mağarası ile günümüz inceleme alanı olarak Sahratullah Mağarası.....	44
4.5 Seyahatnamedeki Tur-i Zeyta ile günümüz inceleme alanı olarak Zeytin Dağı .46	
4.6 Seyahatnamedeki Rabia-ı Adeviyye Mağarası ile günümüz inceleme alanı olarak Rabia-ı Adeviyye Mağarası.....	48
4.7 Seyahatnamedeki Hz.Selman-ı Farisi Ziyareti ile günümüz inceleme alanı olarak Selman-ı Farisi Türbesi.....	49
4.8 Seyahatnamedeki Kumame Kilisesi ile günümüz inceleme alanı olarak Kiyamet Kilisesi	52
4.9 Seyyahatnamedeki Hazreti Ömer Mescidi ile günümüz inceleme alanı olarak Hazreti Ömer Mescidi.....	59
4.10 Seyyahatnamedeki İbrahim Halilullah Nurlu Cami ile günümüz inceleme alanı olarak Halil-ür Rahman Cami	60
5.SONUÇ	71
KAYNAKÇA.....	74

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Sema EMEK
Anabilim Dalı: Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği
Tez Danışmanı: Prof.Dr.Hamza AKENGİN
Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans- Mayıs 2019
Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi ,Coğrafya, Kudüs

I. ÖZET

Bu tez çalışması, Evliya Çelebi' nin seyahatnamesinde bizlere tanıttığı Kudüs sancağı ile günümüzdeki Kudüs şehrinin coğrafya disiplini açısından benzerlik ve farklılıklarını incelemektedir. Bu çalışmada ilk olarak Evliya Çelebi' nin hayatı üzerine bir giriş yapılmış ardından şehrin tarihi ve coğrafyası üzerine bilgiler verilmiştir. Kudüs şehri XVII. y.y' da orada bulunan Evliya Çelebi' nin anlatımına sadık kalınarak tanıtılmış ardından güncel fotoğraflarla günümüz ile XVII y.y köprüsü kurularak benzerlik,farklılık ve değişimler göz önüne serilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızın başlıca konusu olan Kudüs şehrinin tarihsel süreç boyunca sürekli farklı topluluklar tarafından yönetildiği bilinmektedir. Bu farklı toplumların şehre farklı bir dinamik kattığı ve her topluluğun şehirde bir iz bıraktığı görülmektedir. Çalışmamızın konusu olan XVII y.y Kudüs' ün de Evliya Çelebi' nin bahsettiği bazı eserlerin çok iyi korunduğunu görülmekte ancak, bir kısmına ise rastlanmamaktadır.

Bu tez çalışmasında, Evliya Çelebi' nin kendisinin kaleme aldığı seyahatnamesi ile Kudüs şehrini anlatan farklı kaynaklardan yararlanılmıştır. Araştırmada saha araştırması ve literatür taraması modeli kullanılmıştır. Eserler yerinde gözlem metodu ile incelenmiş ve tarafımdan 22 - 25 Mart 2018 tarihleri arasında çekilmiş fotoğraflarla desteklenerek mukayese edilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Sema EMEK
Field: Middle East Geography and Geopolitics
Supervisor: Prof.Dr.Hamza Akengin
Degree Awarded and Date: Master, May 2019
Keywords: Evliya Çelebi,Geography,Jerusalem

II. ABSTRACT

This thesis study investigates the similarities and differences between today's Jerusalem city and the Jerusalem province introduced by Evliya Çelebi to us in his Seyahatname from the point of geography discipline. In this study, I firstly have mentioned about the life of Evliya Çelebi and then provided information about the history and geography of the city. Jerusalem city has been introduced by remaining faithful to the original expression of Evliya Çelebi who lived there in 17 th century and similarities, differences and changes have been presented with current photos establishing bridge between these days and 17th century.

It is well known that the Jerusalem, the main topic of our research, has been governed by different communities in historical process. It can be seen that these different communities have brought different dynamism to and left distinctive marks in this city. A number of monuments that Evliya Çelebi mentioned in his book have been well-preserved since 17 th century, however some of them have been lost.

In this thesis study, I have benefited from different sources about Jerusalem besides the Seyahatname which was penned by Evliya Çelebi. Field research and literature search methods have been used in the study. The monuments have been observed on-site and compared with photos.

ÖNSÖZ

Kudüs, bulunduğu coğrafi konum sebebiyle her ne kadar bizden uzak görünse de kurduğumuz tarihsel bağların izleriyle bize yakınlığını ilk görüşte hissedeceğimiz şehirlerin başında gelmektedir. Bu ilk görüş, kendisini ziyaret etmeden Evliya Çelebi seyahatnamesi okunarak da gerçekleştirilebilir.

XVII. yy Kudüs' ü ile günümüz Kudüs' ü arasındaki değişim ve benzerlikleri ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada çağının ötesini aydınlatan eseri ve başarılı şekilde yaptığı Kudüs tasvirleriyle, Evliya Çelebi önderliğinde gerçekleştirdiğim bu çalışmada Kudüs coğrafyası üzerine yapılan incelemelerin sınırlı olması etkili olmuştur.

Tez yazımı sırasında başta benden desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme teşekkür ediyorum. Bu zorlu süreçte akademik teşviklerinden dolayı sevgili meslektaşım Erhan Şengönül' e şükranlarımı sunuyorum.

Yüksek lisans eğitimim sırasında çalışmama bilimsel bir bakış açısıyla bakmamı sağlayan ve önümde ışık olan tez danışmanım Prof. Dr. Hamza AKENGİN' e teşekkürlerimi sunarım.

SEMA EMEK

İstanbul, 2019

IV. TABLULAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Seyahatnamenin Ciltleri ve Muhteviyatı.....	13
---	----

V. ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Kudüs' ün Lokasyon Haritası..... 7

Şekil 2. Tarihi Kudüs Şehir planı.....16

VI. RESİMLER LİSTESİ

	Sayfa No
Foto 1. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yapılan surların günümüzdeki hali.....	20
Foto 2. Hürrem Sultan İmareti.....	21
Foto 3. Hürrem Sultan Aşevi.....	21
Foto 4. Günümüz Kudüs sokaklarından bir görünüm	26
Foto 5. Kudüs Ağlama Duvarı önünde ibadet eden bir grup.....	27
Foto 6. Mescid-i Aksa Burak duvarı çevresinde yapılan kazı çalışmaları	28
Foto 7. Kudüs Çarşısı'nda tesbih satan bir dükkan	29
Foto 8. Kudüs Sokakları	30
Foto 9. Osmanlı Dönemi'nde Aksa Cami	31
Foto 10. Günümüzde Aksa Cami	31
Foto 11. Aksa Cami iç kemerleri	32
Foto 12. Sultan Abdulhamit fotoğraf koleksiyonundan Kubbetü's Sahra.....	34
Foto 13. Sahratullah Mescidi (Kubbetü's Sahra)	34
Foto 14. Sahratullah Mescidi(Kubbetü's Sahra)	36
Foto 15. Sahratullah Mescidi (Kubbetü's Sahra) çinileri ve Yasin Suresi yazan bir köşesi.....	37
Foto 16. Kubbetü's Sahra'nın giriş kapılarından biri	38
Foto 17. Kubbetü's Sahra pencereleri içten görünüm	39

Foto 18. Kubbetü's Sahra içi süslemeleri	40
Foto 19. Kubbetü's Sahra sütunları	41
Foto 20. Kubbetü's Sahra tavanı	41
Foto 21. Muallak Kayası' nın bir kısmı.....	42
Foto 22. Sahratullah Kayası üzerine inşa edilen yapı ve Nakkaş Şahkulu ' na ait süslemeleri.....	43
Foto 23. Sahratullah Mağarası içi Cibril Makamı	44
Foto 24. Sahratullah Mağarası.....	45
Foto 25. Osmanlı Dönemi'nde ZeytinDağı (19. yy)	46
Foto 26. Zeytin Dağı'ndan günümüz Kudüs şehri görünümü.....	46
Foto 27. Cehennem Deresi	47
Foto 28. Rabia'tül Adeviyye Mağarası girişi	48
Foto 29. Rabia'tül Adeviyye Mağarası İçi	49
Foto 30. Rabiätü'l Adeviyye Mağarası İçi	49
Foto 31. Selman-ı Farisi Türbesi	50
Foto 32. Selman -ı Farisi Türbesi İçi.....	51
Foto 33. Selman-ı Farisi Türbesi'nin İçi	51
Foto 34. Kumame (Kıyamet) Kilisesi giriş kapısı.....	53
Foto 35. Kumame Kilisesi İçi.....	54
Foto 36. Kumame (Kıyamet) Kilisesi İçi	54
Foto 37. :Kumame(Kıyamet)Kilisesi sütunları	55

Foto 38. Kumame(Kıyamet) Kilisesi İçi	56
Foto 39. Kumame(Kıyamet) Kilisesi İçi	57
Foto 40. Kumame(Kıyamet) Kilisesi İçi	57
Foto 41. Kumame (Kıyamet) Kilisesi Çanlığı.....	58
Foto 42. Hz.Ömer Mescidi girişi.....	59
Foto 43. Hz.Ömer Mescidi	60
Foto 44. Halil-ür Rahman Cami	61
Foto 45. Halil-ür Rahman Canii'ne çıkan merdivenler	61
Foto 46. Yusuf Kapısı	62
Foto 47. Halil-ür Rahman Cami giriş kapısı	63
Foto 48. Halil-ür Rahman Cami İçi.....	64
Foto 49. Halil-ür Rahman Cami mimberi	64
Foto 50. Halil-ür Rahman Cami İç Süslemeleri	65
Foto 51. Hz.İbrahim (a.s).Türbesi	66
Foto 52. Hz.İshak (a.s) Türbesi	67
Foto 53. Rabika Hatun Türbesi	67
Foto 54. Günümüzde Serdab-1 Şerif.....	68
Foto 55. Serdab-1 Şerif	69

VII. KISALTMALAR LİSTESİ

a.s : aleyhi vesselam

H.z: Hazreti

km:kilometre

m: metre

M.Ö: Milattan Önce

M.S: Milattan Sonra

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

yy: yüzyıl

1. GİRİŞ

Seyahatnameler yazarlar aracılığıyla edebi bir tür olarak hayatımıza girseler de içerdikleri uzakta olan, farklı toplumların sosyal yaşamları ve yaşadıkları bölgelerin coğrafi özelliklerini aktarması sebebiyle coğrafya disiplini ile yakından ilgilidir. Seyahatnamelerde kullanılan dil ve üslubun sade, yalın olması seyahatnamelere edebi anlamda anı kitapları olarak bakılmasına sebep olmaktadır. Öte yandan seyahatnamelerin yazıldığı dönemin şartlarını tarihi bir bakış açısı içerisinde ele alması, dönem şartlarını sunmasını ve satır aralarında geçse dahi coğrafi bir anekdot sunması onu tarih ve coğrafya bilimine daha da yaklaştırmaktadır.

Seyahatnameler yazılış amacı açısından incelendiğinde, geçmişe ışık tutması, tarihsel empatiye imkan vermesi ve yazıldığı dönemde yaşanan gelişmeleri yaşayan birinin gözüyle bizlere aktarması bakımından birincil kaynakları oluşturmaktadır. Gidilemeyen yerlere giden, merak edilenleri aktaran seyyahlar toplumu aydınlatma prensibiyle gözlemlerini yazmış ve tarihe not düşmüşlerdir.

Batı dünyasında ilk seyahatname örneklerine bakıldığında Antik Çağ filozofları Strabon ve Pausanias seyahatnameleri görülür. Bu seyahatnamelerde antik çağ toplumları ve toplumların inançları öne çıkmaktadır. Batı toplumunda üslup ve içerik olarak incelendiğinde ilk seyahatname örneği olarak kabul edilen Marco Polo'nun doğuya yaptığı seyahatlerini konu edindiği seyahatnamedir. Bunu Giuseppe Baretti, Gerard Nerval, Solomon Sshweigher, Kristof Colomb gibi isimler takip etmektedir (Maden, 2008, s. 149).

İslam dünyasında yazılan ilk seyahatname örneklerine bakıldığında yazılan eserlerin konu olarak yeni fethedilen bölgelerin dini yaşantısını, ekonomik özelliklerini ve geleneklerini tanıttığı görülmektedir. Endülüs Emevi Devleti'nin halifesi II. Abdurrahman tarafından miladi 824 senesinde Normanlar'a sefir olarak gönderilen Yahya b.Hakem el-Bekri oradaki toplumun ananelerini ve toplumun yöneticileri hakkındaki izlenimlerini yazmıştır. Abbasi halifesi Vasik-Billah'ın 842 yılında Çin'e gönderdiği Sellam- et Tercüman'ın seyahati ve İbrahim b.Ya'kub et Turtuşi'nin 902 senesinde

Cordoba halifesinin elçisi olarak Alman hükümdarı Otto' yu ve bu vesileyle Alman ve Slav topraklarına dair aktardığı bilgiler ilk seyahatname örneklerini teşkil etmektedir (Yazıcı, 2009, s. 9-11).

Osmanlı Devleti dönemi incelendiğinde Anadolu' yu ziyaret eden bir çok yabancı seyyah olduğu bilinmektedir. Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti' ne merak duyması Avrupalı seyyahların rotasını Osmanlı ülkesine çevirmiştir. Avrupalı seyyahlar tarafından kaleme alınan bu yazılar Osmanlı ülkesinde, halkın yaşayışı ve sultanın devlet yönetimi hakkında bilgi vermektedir. (Broquiere, 2000)

Osmanlı Devleti tarafından da yabancı ülkelere seyyahlar gönderilmiştir. Seyahatnameleri kaleme alanların genellikle elçiler olması yazılanlara resmi bir boyut kazandırmıştır. Bu çalışmanın ana ögesi Evliya Çelebi' nin seyahatlerinin de dönemin devlet adamlarının bilgisi dahilinde olması, bu çerçevede incelenmektedir.

Evliya Çelebi, Türk tarihinin en uzun seyahatnamesini yazıya dökmüş bir gezgindir. Onun seyahatnamesini incelendiğinde birbirinden farklı alanlarda bizlere sunduğu bilgi harmonisi görülmektedir. Evliya Çelebi gezdiği yerleri bizlere sadece coğrafyasıyla, geçmişiyle sunmamış ilginç gördüğü her şeyi, insanlarla kurduğu diyalogları, kendisine söylenen ama mantığına uymayan bilgileri dahi okuyucusuna belirtmekten kaçınmamıştır. Onun eserini diğer seyahatnamelerden ayrı ve bir nebze üstün tutan özelliklerinin başında hayat hikayesi ve üslubunun her kesimden insana hitap etmesi gelmektedir. Birbirinden çok farklı coğrafyalar gezmiş ve ömrünü seyahatlere adanmış gezginin yazdığı seyahatname bir çok yönüyle incelenmekte ve yazdıklarının önemi her geçen gün artmaktadır. Evliya Çelebi' nin seyahatnamesi 10 ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt seyahatlerine başladığı şehir İstanbul ve onun çevresini anlatır. İkinci ciltte, Bursa şehri ve onun çevresinde yer alan yerleşim bölgelerini, Sinop ve Trabzon arası yolculuğunu, Erzurum, Kars, Gürcistan, Azerbaycan, Ankara, Girit Adası' na yapılan seyahatlerini yazmıştır. Üçüncü cilt, Üsküdar üzerinden Konya- Antakya yolu, Şam, Suriye, Filistin, Urfa, Edirne ve Rumeli Bölgesi 'ni; dördüncü cilt Bitlis, Van, Diyarbakır, İran, İsfahan, Tebriz, Bağdat ve Musul çevresini; beşinci cilt Tokat,Doğu Anadolu Bölgesi, Varna, Hotin, Boğdan, Eflak, Macaristan, Rumeli, Arnavutluk gözlemlerini içermektedir. Altıncı cilt Erdel, Macaristan, Arnavutluk ve Rumeli' yi;

yedinci cilt Avusturya, Uvyar, Estargon, Eflak, Boğdan, Kafkasya, Azak ziyaretlerini; sekizinci cilt Azak‘ tan Kırım‘ a yolculuğu ile Edirne üzerinden Girit, Gümölcine, Sela-nik, Mora, Yunanistan, Manastır, Tikveş ve Edirne üzerinden İstanbul‘ a dönüşünü içermektedir. Dokuzuncu cilt Evliya Çelebi‘ nin hac rotasını içermektedir ve Kudüs bu rotanın önemli bir parçası konumdadır. Evliya Çelebi‘ nin tasvir ettiği Kudüs ile günümüz Kudüs şehrini coğrafya disiplini bakımından inceleyerek, değişim ve farklılıklarını ortaya koymak bu çalışmanın ana problemini oluşturmaktadır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 Araştırmanın Amacı ve Metodu

Bu çalışmada Evliya Çelebi seyahatnamesinde anlatılan Kudüs şehri ve O' nun şehirde ziyaret edebildiği kıymetli eser ve mekanlar ile günümüz Kudüs şehri ve içerisinde yer alan, ziyaret edilmeye açık eser ve mekanlar incelenmiş ve kıyaslanmış, XVII. yy ile günümüz arasındaki eserler ve mekanlardaki benzerlik - değişim gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle bir literatür araştırması yapılmış, Evliya Çelebi ve Kudüs hakkında kitaplar, dergiler ve makaleler internet ve kütüphanelerden taranmıştır. Ardından elde edilen veriler tasniflenmiş ve tahlil sürecinden geçirildikten sonra incelenmiş ve özetlenmiştir. Literatür araştırmasına ek olarak geçmiş ve günümüz mukayesesini daha sağlıklı kılmak ve araştırmanın amacına uygun olarak benzerlik ve değişimleri görmek maksadıyla 22 - 25 Mart 2018 tarihleri arasında Kudüs ve komşu şehirleri görülmüş ve bu ziyaret sırasında çekilen fotoğraflar çalışmada kullanılmıştır. Seyahatnamede bahsi geçen bazı mekanlar günümüz Kudüs şehrinde varlığını korumadığı, ağır tahrip edilip yok olduğu ya da ziyaretine izin verilmediği için ziyaret edilememiştir.

1.2 Araştırma Sahasınının Yeri ve Sınırları

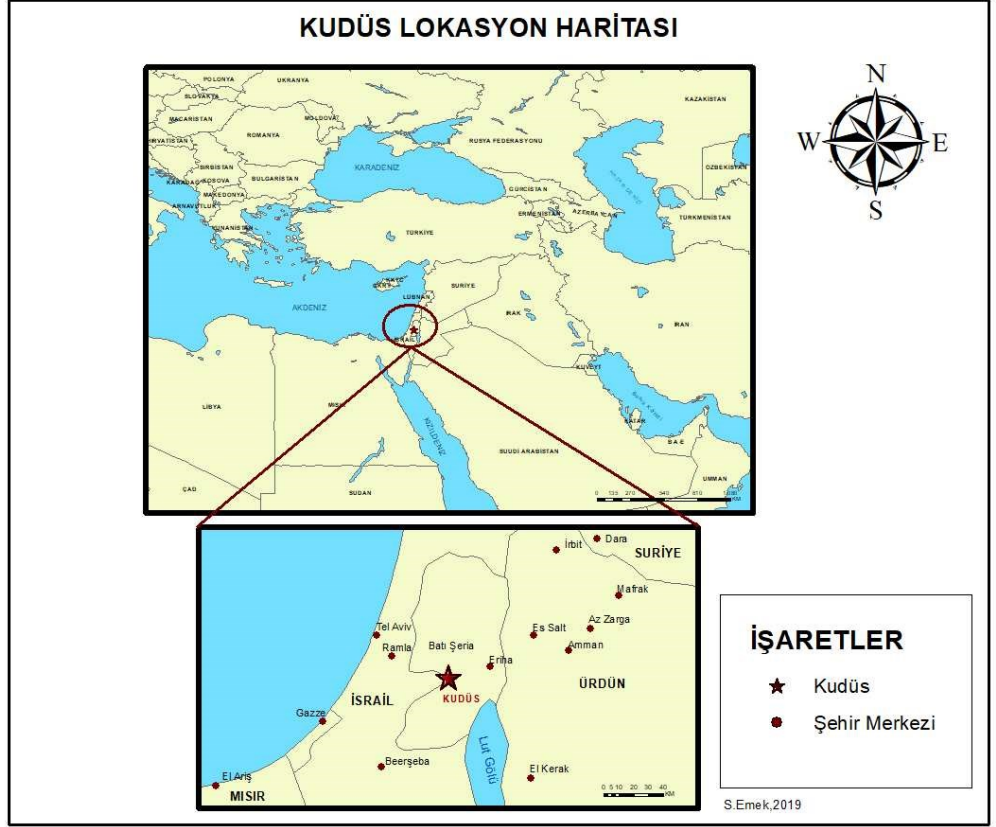
Seyahatnameler en bilinen tanımıyla seyyahların gezip gördükleri yerlerdeki izlenimlerini yazı aracılığıyla okuyucularına aktarmalarıdır. Bu bağlamda seyahatnamelerin edebiyat ve coğrafya disiplinleriyle yakından ilişkisi bulunmaktadır. Seyahatnameler edebi açıdan bir tür olarak kabul görse de içerik olarak incelendiğinde gezilip görülen yerlerin iklimini, insanların yaşamını, kültürünü, diğer bölgelerden ne gibi farklılıklarının bulunduğunu ihtiva etmeleri dolayısıyla coğrafya disiplini içerisinde önem arz etmektedir.

Türk edebiyat tarihi incelendiğinde karşımıza önemli seyahatnameler çıkmaktadır. XV. yy' da yazılan, Babür Devleti' nin kurucusu Babür Şah'ın anılarından ve Hindistan, Pakistan gibi Doğu ülkelerine yaptığı ziyaretlerinden oluşan eser içeriği itibarıyla seyahatname tanımına uymaktadır. XVI. yy denizcisi Piri Reis' in padişaha kitap olarak sunduğu Kitab- ı Bahriye, Akdeniz Bölgesi' ni kapsamlı bir şekilde anlatması

nedeniyle seyahatname kabul edilmektedir. XVI. yy' ın bir diğer seyyahı Osmanlı Devleti' nde kaptan- 1 deryalığa kadar yükselmiş Seydi Ali Reis' tir. Seydi Ali Reis, Piri Reis' in Basra ve Hint Denizi' nde kalan donanmasını getirmek üzere padişah tarafından görevlendirilmiş bu görevi yerine getirirken yaşadığı durumları ve gördüğü yerleri kaleme almıştır. Eser coğrafi olarak eşsiz bilgiler içermektedir ve farklı dillere çevrilmiştir.

Türk Edebiyatı' nda seyahatname dendiğinde akla hiç şüphesiz ilk gelen isim XVII. yüzyılın en önemli gezginlerinden biri kabul edilen Evliya Çelebi' dir. Çelebi yazdığı 10 ciltlik seyahatnamesi ve dünyanın birbirinden farklı coğrafyalarına gerçekleştirdiğı seyahatleriyle, seyahatlerinde bahsettikleriyle sadece Türk değil dünya seyahatname türüne adını yazdırmış seyyahımızdır.

Bu araştırmamızda Evliya Çelebi' nin, Osmanlı Devleti' nin sınırları içerisinde yer alan Kudüs sancağı ile günümüz Kudüs şehrinin geçmişi ile bugünü mukayese edilmektedir. Çalışmamız, günümüz Kudüs' ünün değişen zamana bağlı olarak ne denli değiştiniğini gözler önüne sermesi açısından önem kazanmaktadır. İnceleme alanını günümüzde tartışmalı bir başkentlik süreci yaşayan Kudüs kenti ve XVII. yy' da sancağın içerisinde barındırdığı El Halil kenti oluşturmaktadır. Günümüzde kuzeyinde Ramallah, güneyinde Betlehem, güneybatısında Gazze, kuzeybatısında Tel Aviv gibi şehirler bulunan Kudüs XVII. yy' da sahip olduğu sınırlar bakımından günümüzden farklıdır. Çalışmamızda Evliya Çelebi' nin bizlere karış karış gezerek, eserler arasındaki mesafeyi gerektiğinde adımlarla verdiğı ve büyük bir titizlikle ziyaret edip anlattığı mekanlar O'nun anlatımı merkeze alınarak ziyaret edilmiş ve günümüzle kıyaslamalar yapılmıştır.

Şekil 1. Kudüs' ün Lokasyon Haritası

1.3 Konu ile İlgili Araştırmalar

Dağlı ve Kahraman'ın (2011) ortak çalışması olan “Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi“ 9.cilt 2. kitabında Evliya Çelebi' nin gezdiği Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke ve Medine' yi O'nun dilinden anlatmış ve Evliya Çelebi' nin seyahatlerini günümüz Türkçesine çevirerek seyahatnameyi daha anlaşılabilir kılmıştır.

Sallabi (2010) “Eyyübi Devleti Selahattin Eyyübi ve Kudüs' ün Yeniden Fethi adlı kitabı, Nurettin Zengi'nin Fatımi Devleti ile ilişkilerinden başlayarak Eyyübi Devleti'nin kuruluşunu, Hittin Savaşı'nı ve akabinde gelişen Kudüs'ün fethini, Selahattin Eyyübi'nin Kudüs'ü ıslah çalışmaları ile birlikte Haçlı Seferleri' ni ele alarak Selahattin Eyyübi' nin yaşamını geniş bir perspektif ile ele almış ve Selahattin Eyyübi' nin Kudüs nezdinde İslam dünyası için çok önemli bir komutan olduğunu vurgulamıştır.“

IRCICA (2015) “Fotoğrafla Dünden Bugüne Kudüs“ isimli derleme çalışmasında Sultan Abdulhamit' in yayımlanan fotoğraf koleksiyonundan hareketle Kudüs' ün yaşadığı tahribatı göstermek amacıyla Mescid- i Aksa ve çevresinin günümüzdeki fotoğraflarını çekmiş ve iki fotoğraftan hareketle Kudüs' teki değişimi gözler önüne sermiştir.

Çetindağ (2011) “Evliya Çelebi“ adlı kitabında biyografik bir çalışma sunmuş, bizlere Evliya Çelebi' nin hayatını, yaşadığı dönemin özelliklerini ve O' nun gezdiği önde gelen yerlerin yerlerin derlemesini yaparak O' nu bizlere tanıtmıştır.

Basit, Mustafa, Muhibiş, Kik (2011) “Kudüs Tarihi“ adlı ortak çalışmalarında İslam Öncesi' nden başlayarak günümüze değin Kudüs'e egemen olan toplumları kalem almış ve günümüzde İsrail devletinin Kudüs' e egemen olmasıyla şehirde yaptığı kazı çalışmalarına değinmişlerdir.

Karadavi (2010) “Her Müslümanın Ortak Davası Kudüs“ adlı çalışmasında İslam dini açısından Kudüs' ün neden önemli olduğunu ve Yahudilerin Kudüs üzerindeki yahudileştirme çabalarına değinmiştir.

Akalın (2011) “ Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi “ adını taşıyan kitabında 400 yıl önce yaşamış olan Evliya Çelebi’ nin yaşamını akıcı bir üslup ve çeşitli görsellerle destekleyerek anlatmış, O’nun seyahatnamesinde anlattıklarından yola çıkarak bütün yönleriyle bizlere Evliya Çelebi’ yi tanıtmaya çalışmıştır.

Uğurluel (2016) “ Arzın Kapısı Kudüs Mescid-i Aksa “ isimli çalışmasında Kudüs şehrini Mescid- i Aksa avlusu ve Kubbetü’ s Sahra avlusu bölümleriyle geçmişte yaşayan medeniyetlerin Kudüs’e katkılarını, Osmanlı Devleti’ nin Kudüs’ teki imar faaliyetlerini ve Kudüs’ e kazandırdıklarını kaleme almıştır.

2.BÖLÜM

2.1.Evliya Çelebi' nin Hayatı

Evliya Çelebi, 25 Mart 1611 tarihinde İstanbul Unkapanı' nda dünyaya gelmiştir. Eserinde kendi ismini bahsetmemiş hocası İmam Evliya Mehmet Efendi' nin ismine atıfta bulunarak Evliya Çelebi diye anıldığı düşünülmektedir. Babası Derviş Mehmet Ağa sarayın kuyumcubaşısıdır. Çelebi, soyunun Germiyanogulları' na dayandığını ifade etmiştir, annesi ise Abhazya asıllıdır. Aslen Kütahyalı olup fetihten sonra İstanbul' a yerleştikleri düşünülmektedir. I. Ahmet döneminden beri saraylıdır. Evliya Çelebi' nin Mahmut adında bir erkek ve İnal adında bir kız kardeşi vardır. Döneminin şartlarına göre iyi bir eğitim aldığı düşünülmektedir. Eğitimine Sıbyan mektebinde başlamıştır. Sıbyan mektebinin ardından Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi' nde ismine atıfta bulunduğu Evliya Mehmet Efendi' den hıfza babasından hat derslerini alan Çelebi sonrasında Derviş Ömer Efendi' den musiki derslerinin yanında tecvid ve nahiv eğitimi almıştır (TDVA, 1995, s. 529).

Önemli gecelerde büyük camilerde hünerlerini sunması onun geniş çevrelerce özellikle de padişah tarafından tanınmasını sağlamıştır. Bir Ramazan gecesini okuduğu aşri şerif vesilesiyle dönemin padişahı IV. Murat' ın dikkatini çekmiştir ve padişah onu muhasipliğine almış ve aynı zamanda Enderun' da ders almasına vesile olmuştur (Karlıağa & Özkul, s. 56). Bu kabiliyetlerinin yanında bir de Latince ve Yunanca dillerini bilmektedir (Mülayim, 2011, s. 10). 10 ciltlik muazzam seyahatnamesinin birinci cildinde seyahat sebebi olarak İstanbul'un çeşitli yerlerini dolaşmasının onda büyük seyahat hevesi uyandırdığını ifade etmiştir. Buna ilaveten anne, baba, üstad ve kardeş kahırlarından kurtulup dünyayı dolaşma arzusundan, dünyada beden sağlığı, tam seyahat ve son nefeste iman dileğinden söz etmiştir. Finkel'e göre, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinin iki amacı bulunmaktadır. Finkel bu amacı "*Osmanlı İmparatorluğu'na dair kapsamlı bir araştırma şeklinde seyahatlerini anlatmak ve gördüğü her şey*

ile tecrübelerine dair hikayeler vasıtasıyla okuyucularını eğlendirmek." olduğuna işaret etmiştir (Finkel, Clow, & Landry, 2011, s. 27). Yaptığı gezilerin çoğu paşa ve vezir bilgisi dahilinde olduğu için gezileri resmi bir sıfat kazanmıştır. Birden çok padişah, paşa ve vezir görmesi seyahatlerinde ona birtakım imkanlar kazandırmıştır (Çetindağ, 2011, s. 36).

Seyahat ve gezilerine engel teşkil edeceği düşüncesiyle evliliğe yanaşmamıştır. Uсталık derecesinde ok atabilen, ata binebilen ve cirit sporunu seven Çelebi, nüktedan, toplum tarafından sevilen, konuşmayı seven, alçakgönüllü bir kişiliğe sahiptir. Eserinde kendisinden bahsederken ekseriyetle hakir sözcüğünü kullanır. Seyahat etmek için gereken masrafları paşa, vezir ve elçiler gidermiştir (Gemici, 2018, s. 36-38). Eserinde yaşadığı dönemi yazmasına rağmen yaptığı çalışma vakanüvislikten farklıdır çünkü olaylara halk penceresinden bakmayı tercih etmiştir. Seyahatlerinde gördüklerinin yanı sıra tarihi bilgileri verirken kaynakça vermeyi ihmal etmemiştir (Akalın, 2011, s. 18).

2.2 Evliya Çelebi' nin Rüyası

Evliya Çelebi dünyanın dört bir tarafına yaptığı seyahatlere gördüğü bir rüyanın vesile olduğundan seyahatnamesinde kendi ifadeleriyle bahsetmiştir. Rüyasında İstanbul Yemiş İskelesi yakınında yer alan Ahi Çelebi Cami içerisinde Hz. Muhammed (as) ve onun sahabelerini gördüğünü heyecan içerisinde Hz. Peygamberin yanına gittiğini ve onun elinin öperken dil sürçmesi ile şefaati yerine "Seyahat ya Resulullah" dediğini yazmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber kendisine gülümsemiş ve hem şefaati hem de seyahati müjdelemiştir. Evliya Çelebi toplulukta bulunan diğer sahabelerin ellerini öpmüş ve hayır dualarını almıştır. Sahabeler arasında bulunan Sa'd bin Ebu Vakkas'ın kendisine gezip gördüğü yerleri not etmesini nasihat ettiğini dile getirmiştir. Ertesi gün rüyasının yorumlaması için Kasımpaşa Mevlevihanesi şeyhi Abdullah Dede'ye gördüklerini anlatmıştır. Abdullah Dede rüyayı yorumlamış ve seyahatine Sa'd b. Vakkas'ın öğüdü üzerine İstanbul'dan başlaması gerektiğini belirtmiştir. Kendisi de bu telkinlere uyarak uzun yıllar sürecek olan seyahatlerine İstanbul'dan başlamıştır (Karlıağa & Özkul, 2013, s. 57-58).

2.3 Seyahatnamesinin Özellikleri Ve İçeriği

On ciltlik seyahatname Türk tarihinin bilinen en uzun seyahatnamesidir. Dünya kültür ve coğrafya tarihine yaptığı katkılardan ötürü yabancı ülkelerde de araştırma konusu olan Evliya Çelebi' nin adı UNESCO tarafından 2011 yılına verilmiştir. Eserinde salt biçimde sadece gezip gördüğü yerleri anlatmamış, gittiği bölgelerin tarihi ve kültürel dokusunu, ananelerini, zoocoğrafyasını ve insanların giyimini dahi nakletmiştir. Eser 10 ciltten oluşmakla birlikte yalın bir dili vardır. Evliya Çelebi eserinde zaman zaman abartılı üslub kullanmıştır. Bununla birlikte bizzatihi görmediği fakat başkasından rivayet ettiği durumları ayrıca belirtmektedir.

Eser 10. ciltte ansızın sona ermiştir. Evliya Çelebi'nin hayatının sonlarına yakın seyahatnameyi kaleme aldığı ve Mısır seyahatini yazarken vefat ettiği düşünülmektedir (Duman, 2013, s. 67-70). 20. yy ortalarına kadar seyahatleri tartışılan ve özellikle Viyana seyahatinin hayal ürünü olduğunu ve intihal olduğunu düşünen bazı araştırmacılar olsa da Viyana seyahati gerçekliği Osmanlı arşiv kayıtlarında sabittir. Fakat Evliya Çelebi' nin hayali seyahatleri de vardır. Hiç gitmediği Amerika'da bir limandan yerlilerle konuştuğunu yazmıştır ve bunu bilinçli şekilde ve çeşitli gerekçelerle yaptığı, çeşitli eserlerini ömrünün son yıllarında kaleme aldığı ya da yazdırmış olabileceği düşünülmekle birlikte kitabına kendi koyduğu isim "Tarih-i Seyyah" tır (Tezcan & Tezcan, 2011, s. 19). Eserin muhteviyatı Tablo 1. de gösterilmektedir.

Tablo 1. Seyahatnamenin Ciltleri ve Muhteiyatı

Cilt Numarası	Bahsedilen Yerler
1	İstanbul ve çevresi
2	Bursa ve çevresindeki yerleşim bölgeleri, Sinop-Trabzon arası yolculuğu, Gürcistan, Erzurum, Kars, Azerbaycan, Ankara, Girit Adası
3	Üsküdar üzerinden Konya-Antakya yolu, Şam, Suriye, Filistin, Urfa, Edirne ve Rumeli Bölgesi
4	Bitlis, Van, Diyarbakır, İran, İsfahan, Tebriz, Bağdat ve Musul çevresi
5	Tokat, Doğu Anadolu Bölgesi, Varna, Hotin, Boğdan, Eflak, Macaristan, Rumeli, Arnavutluk
6	Erdel, Macaristan, Rumeli, Arnavutluk
7	Macaristan, Avusturya, Uvyar, Estergon, Erdel, Eflak, Boğdan, Dağıstan, Kafkasya, Azak
8	Azak'tan Kırım'a yolculuk, Bahçesaray, Kefe, Akkerman, Edirne üzerinden İstanbul, Girit, Gümülcine, Selanik, Drama, Yunanistan, Mora, Yanya, Arnavutluk, Manastır, İştıp, Tikveş ve yine Edirne üzerinden İstanbul'a dönüşü
9	İstanbul'dan hac ziyareti münasebetiyle ayrılması ve Bursa, Kütahya, Afyon, İzmir, Aydın, Ege Adaları ve Akdeniz kasabaları üzerinden Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine ve Süveys'e yolculuk
10	Mısır, Kahire, Habeş ve Sudan

3. BÖLÜM

3.1 Kudüs' ün Coğrafi Özellikleri

35. Doğu boylamı 31. Kuzey enlemi üzerinde Akdeniz' in 35 kilometre doğusunda kurulmuştur, rakımı 850 metre civarındadır. Şehrin ilk kurulduğu yer Moria Dağı' nın güneydoğusunda bulunan Zuhur tepeleridir. Buraya yerleşim Milattan Önce 1200' lere dayanır.

Şehir doğu, güney ve batı olmak üzere vadilerle çevrilmiştir. Bu durum tarih içerisinde şehre saldırmak isteyenleri kuzey sınırlarına yöneltmiştir. Moria Tepesi, Zuhur Tepesi, Zeyta Tepesi, Ekra Tepesi ve Sion Dağı arasına kurulan bu mukaddes şehir zamanla genişlemiş ve içerisine Zeytin Dağı, Cebelu' l Meşarif, Katamun, Mübekkiribi bölgeleri de içerisine almıştır (Basit, Hamza, Muhibi, & Kik, 2011, s. 15-16). Yafa, Gazze, Halilürrahman şehirleriyle komşudur. Kudüs Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Yılın en sıcak zamanlarını hamsin rüzgarının etkisi altında kaldığı Mayıs-Haziran aralığında yaşar (Demirkol, 2017, s. 13).

Şehir geçmiş yıllarda farklı isimlerle adlandırılmıştır. Urusalim, Urusalimnu, Yerusalayim gibi isimlerle anılan kent Latinceye Jerusalem ismiyle geçmiştir. Müslümanlar şehre bereket manasına gelen Kuds, Romalıların Aelia sından yola çıkarak İliya ve Beytülmahtis ismini kullanmıştır (Harman, 2002, s. 323). Evliya Çelebi de bu şehrin İliya, Makdine ve Has isimlerini kullandığını seyahatnamesinde belirtmiştir (Kahraman, 2011, s. 491).

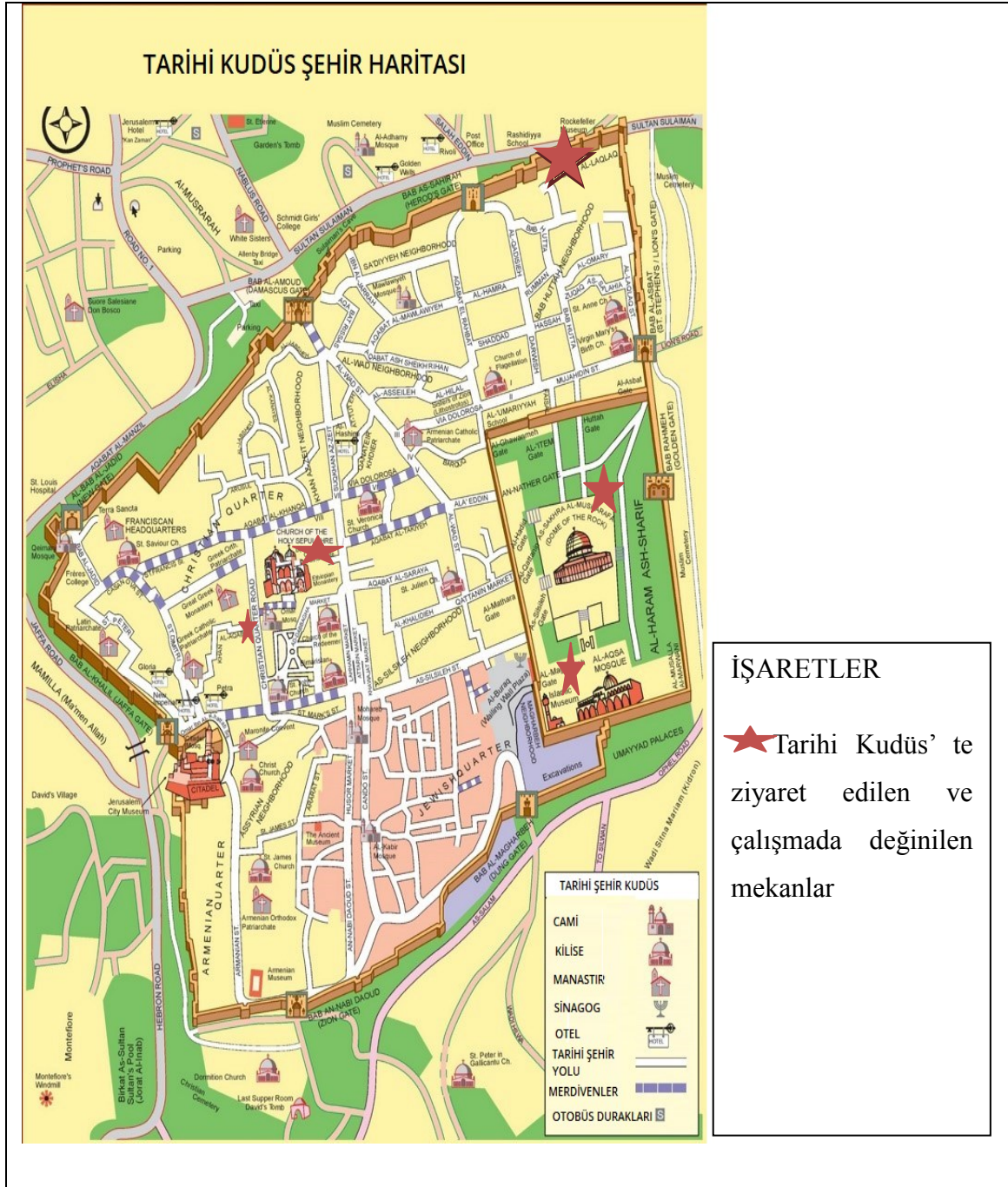
Kudüs siyasi yönetim olarak 1948 yılına kadar Filistin Devleti'ne bağlıydı ve Hebron, Ramallah gibi bölgelerle birlikte Kudüs bölgesi adıyla anılıyordu. 1948 öncesi 432.061 nüfusa sahipti (Halloum, 1998, s. 24).

Günümüz Kudüs'ü Doğu ve Batı olmak üzere iki bölgeye ayrılmıştır. Doğu Kudüs (Tarihi Şehir), Sultan Süleyman Han döneminde surları tamamlanan ve şehrin tarihi simgelerinin çoğunlukla bulunduğu Sur İçi Bölgesidir. Bu surlar 4 km uzunluğunda ve 4 12 m. yüksekliğe sahiptir (Demirsoy & Usta, 2018, s. 15).

Sur içi Bölgesinde yaşam hala tarihi mahallelerde devam etmekte ve mahallelere yaşayan milletlere göre ad verilmektedir. 4 büyük mahallesi vardır. Müslüman Mahallesi, Ermeni Mahallesi, Hristiyan Mahallesi ve Yahudi Mahallesi olarak anılmaktadır.

Kudüs, stratejik önemi büyük bir şehirdir. Diğer yerleşim yerlerinin aksine şehrin yüksek bir tümsekte bulunması ve dağların tepesinde kurulması işgalini zorlaştırıcı bir etken olmuştur. 19 331 km² lik alana kurulan şehir surlarla çevrilidir ve surların üzerlerinde gözetleme kuleleri mevcuttur.

Surlardan şehre giriş için Halil, Cedid, Amud, Sahire, Megaribe, Esbat ve Hz.Davut isimlerinde olmak üzere 7 kapı bulunmaktadır. 9 yy'ın sonuna doğru Kudüs nüfus artışına bağlı olarak sur dışında da yerleşim yerleri kurulmaya başlanmış ve bu yerleşim yerlerine Yeni Kudüs ismi verilmiştir ve bu yerleşim yerleri kuzey ve batıya doğru genişlemiştir.

Şekil 2. Tarihi Kudüs Şehir Planı¹

¹Bu şehir planına <http://ontheworldmap.com> sitesinden erişilmiş olup, erişilen tarih ve detaylar kaynakçada gösterilmiştir.

3.2 Kudüs' ün Tarihçesi

Filistin adı verilen bölgede yapılan arkeolojik kazılar bizi M.Ö 5000- 12.000 yıllarına götürmekte ve bölgede yaşamın kalıntılarına rastlanmaktadır. Kudüs' ün de içerisinde yer aldığı Filistin bölgesinin tarihi Bronz Çağı' na kadar dayanmaktadır (Özmen, 2001, s. 24). Bölgedeki arkeolojik araştırmalardan yola çıkarak Kudüs şehrinin köklü bir mazisi bulunduğu ifade edilebilir. Bölgenin geçmişten beri yerleşik halkı Kenanlılar diye adlandırılmıştır. Kenanlılar sabit bir ırk değil farklı yerlerden gelen kitlelerin bir armonisiydiler ve ticaretle uğraşıyorlardı (Mansfield, 2012, s. 18).

Yahudilerin bölgeye ilk gelişi Hz.İbrahim ile M.Ö 1900 - 1770 yılları arasında olmuştur. Ancak yaşadıkları kuraklık sonucu fazla kalamamışlar ve Mısır'a göç etmişlerdir ve M.Ö 1200 senesine kadar burada kalmışlardır (Erdoğan, 2005, s. 30).

Yahudiler M.Ö XII. yy' da Hz. Musa önderliğinde yeniden bölgeye geldiklerinde bölgede yaşayan Kenanlılar, Filistinliler ile mücadeleye girişmişler ve Akdeniz kıyılarının kontrollerini Filistinlilere bırakmak mecburiyetinde kalarak buraya yerleşmişlerdir (Öner, Dünden Bugüne Filistin, 2006, s. 18).

Hz. Musa ve Hz. Harun gibi peygamberlerin ardından başa geçen Hz.Yuşa Kenanilerin topraklarını kendilerine katarak İsrailoğullarının çölden çıkmalarına vesile olmuştur. Yüzlerce yıl Kenanilere ve diğer milletlere karşı mücadele veren İsrailoğulları M.Ö 1040' lı yıllarda aralarında birliği sağlamış ve Kral Talut' u hükümdar seçmişlerdir. Talut' un hükümdarlığı döneminde bu topraklarda yer alan Asur ve Mısırlıların gerilemesi Talut' un 30 sene hükümdar kalmasını sağlamıştır. Talut' dan sonra hükümdarlık Hz.Davud'a geçmiştir (Turan, Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu, s. 44-45).

Hz.Davud M.Ö 1005 senesine gelindiğinde Kenanilerin elinden Sion' u almış ve başkent yapmıştır. Sion, günümüzde Kudüs' te yer alan bir dağ konumundadır. Hz. Davud 40 sene boyunca peygamberlik ve hükümdarlığını sürdürmüştür. Kendisinden sonra başa kendisi gibi peygamber olan oğlu Hz. Süleyman geçmiştir ve Hz. Süleyman dönemi İsrailoğulları' nın en parlak dönemi olmuştur. Hz.Süleyman Süleyman Mabedi'

ni 7 senede buraya inşa ettirerek Kudüs'ü Yahudilerin dini merkezi olması yolunda önemli bir adım atmıştır. Hz.Süleyman'ın vefatıyla iç çekişmeler başlamış ve Yahudi Krallığı ikiye ayrılıp dağılmıştır (Turan, Medeniyetin Çatıştığı Nokta Ortadoğu, s. 43).

M.Ö 722 yıllarında bölgede yer alan Yahudi Krallığı'nın yıkılmasıyla istilalar art arda gelmeye başlamış ve Babil, Grek, Roma gibi topluluklar bölgeye gelmeye başlamışlardır. Yahudiler istilalara karşı zaman zaman ayaklansalar da bölgedeki hakimiyetleri XX yy' a kadar tamamen sona ermiştir (Öner, 2012, s. 27).

M.Ö 64 senesine gelindiğinde Romalılar Filistin bölgesine hakim olmuşlardır. Bu dönemde Yahudiler Romalılara karşı isyan girişiminde bulunmuşlardır da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu olayın akabinde Roma İmparatoru Harian Kudüs'ün üzerine Aelina Capitolina isimli yeni bir şehir kurmuş ve Yahudilerin Kudüs'e girmesi yasaklanmıştır. M.S.394 yılında ise Bizans İmparatorluğu Roma İmparatorluğu'ndan Filistin'in yönetimi almıştır ve 636 senesine kadar burayı yönetmiştir (Saleh, 2006, s. 19).

638 senesine gelindiğinde Kudüs'te yeniden Müslümanların egemenliği başlamıştır. Kudüs'ün yeniden müslüman yönetimine geçmesi bir fetih değil bir eskiden beri burada yerleşik yaşayan kavimler kurtuluşu olarak adlandırılmıştır. Savaşın kırıktirik anlarında Suriye'de Bizans'a karşı mücadele eden Hristiyan Arapların Bizans'ı terketmesi İslam ordularının kolayca ilerlemelerine vesile olmuştur ve bölge yeniden Müslümanların egemenliğine girmiştir. Bizanslı işgalciler, şehirden giderken hak dinlere inananların şehirde kalmasına müsaade edilmesi Emevilerin ilk dönemde bölgede hoşgörülü bir politika izlediğini göstermektedir. Nitekim Kudüs Arap himayesinde huzurlu bir şekilde asırlarca yaşamıştır. 950 senesine gelindiğinde ise huzur tekrar bozulmuştur ve Nicophore Phocas önderliğinde Filistin çevresi yeniden işgal edilmiştir (Garaudy, 2011, s. 135-148).

15 Temmuz 1099 tarihine gelindiğinde Haçlı birlikleri Kudüs kenti ve Kubbetü's Sahra'yı tam anlamıyla ele geçirmişlerdir ve bu Hristiyan birlikler şehirde büyük bir Müslüman ve Yahudi katliamı yapmışlardır. Öyle ki yaptıkları katliamlar Hristiyan-

lar tarafından da meşru görülmemiş ve dehşetle karşılanmıştır ((Runcıman, 1989, s. 220-221).

Kudüs 26 Eylül 1187 senesinde bu kez Eyyübi Devleti ile Haçlılar arasındaki muharebeyi yaşamıştır. Selahattin Eyyübi 'nin başında bulunduğu devlet doğrudan Kudüs' ü hedef almadan önce bölgedeki Müslümanlar arasında birliği sağlamış ve Kudüs' e giden yolları Haçlılardan temizlemiştir. Daha sonra asıl emeli Kudüs' e yönelen Selahattin Eyyübi komutasındaki birliklere Haçlı ordusu daha fazla dayanamamış ve belli şartlar dahilinde Kudüs' ü Selahattin' e vermeyi teklif etmişlerdir. Şehri kılıçla almak isteyen Selahattin bu şartları kabul etmemiş ama daha sonra yaptığı istişareler sonucu Kudüs' ü teslim almıştır (Sallabi, 2010, s. 594-600).

Eyyübilerin ardından, Memlüklüler 122 sene boyunca Filistin ve Suriye topraklarına egemenlik kurmuşlardır. Osmanlılar batıya seferler düzenlerken iyi olan ilişkiler Osmanlı'nın bir gün şarka yönelip kendileyle mücadele edeceğini bilen Memlüklüleri Osmanlı aleyhindeki faaliyetlere sevk etmiştir (Karasapan, 1942, s. 99-101)

3.3 Kudüs' teki Osmanlı İdaresi

Kudüs XVI. yy' da yapılan Mercidabık Savaşı'yla birlikte Araplardan Türklere geçmiştir. Osmanlı idaresine geçmesiyle birlikte diğer Arap kentlerine kıyasla daha mühim bir yere konulmasına rağmen XVII. yüzyıl boyunca bir nahiyeydi. Daha sonradan idari bakımdan Şam' a bağlı bir sancak haline getirilmiştir (Kaya, s. 147). Ardından Gazze ve Nablus' u da içine alarak eyalet konumuna gelmiştir (İnsani, 2006, s. 33). Bu sancaklar 1538 senesinde ise sancağın yönetim merkezi görevini Gazze' den almıştır. Kanuni Sultan Süleyman dönemine gelindiğinde şehirde geniş çaplı imar faaliyetleri başlamıştır. Bu faaliyetlerin en önemlisi Kudüs surlarının onarılması ve gereken yerlerin de yeniden inşa edilmesidir (Avcı, 2004, s. 32-37). Kudüs surlarının günümüzdeki hali Foto 1' de gösterilmiştir.

Foto 1. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yapılan surların günümüzdeki hali

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan ve günümüze kadar gelen yapılardan bir diğeri de onun zevci Hürrem Sultan hayrına yapılmış olan külliye'dir. Günümüzde aşevi olarak varlığını devam ettirmektedir (Basit, Hamza, Muhibiş, & Kik, 2011, s. 151-152). Bu külliyenin güncel fotoğrafları Foto 2 ve Foto 3' te görülmektedir.

Foto 2. Hürrem Sultan İmareti

Foto 3. Hürrem Sultan Aşevi

Kudüs'ün fethi beraberinde yerel yönetimlerin yapısında da değişiklikler getirmiştir. Memlûklü yöneticiler görevliler görevinden alınmış, şehrin vergi sisteminde

değişikliğe gidilmiş ve şehre kadılar, sipahiler ve yeniçeriler gönderilmiştir. Böylece Osmanlı bölgede egemenliğini sağlamayı başarmıştır (Ze'evi, 2000, s. 44).

1881-1882 yıllarında Rusya' dan Filistin' e yaşanan büyük göçler devlette önlem almayı gerektirmiş ve Osmanlı Devleti' ne Yahudi göçü yasaklanmıştır. Göçün yasaklanması Yahudilere husumet duyulduğundan değil bölgede değişebilecek nüfus dengesine Batılı büyük devletlerin müdahalede bulunması endişesiyledir. Her ne kadar göç yasaklansa da Yahudi toplulukları başka devletlerin vatandaşlıklarına geçerek bölgeye göç etmeye devam etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 1887' de yeni bir ferman yayınlamış ve hangi devletten olursa olsun Yahudilerin bölgeye yerleşmelerini yasaklamış sadece ibadet maksadıyla gelenlerin kısa süreliğine bölgede bulunulmasına izin verilmiştir (Kocabaş, 1994, s. 140-141).

4. BÖLÜM

4.1 Günümüz Kudüs' ü ile Evliya Çelebi Kudüs' ünün Mukayesesi

Evliya Çelebi sayısız seyahatlerine Kudüs' ü de sığdırmış ve okuyucularına geniş bir perspektifle kapsamlı bir Kudüs seyahati yaptırmıştır. Gittiği şehirlerin yalnızca tarihçesini ve şehirde bulunan tarihi yapıları kaleme almamış, okuyucuyu şaşırtacak nitelikte bilgiler vermiştir. Kudüs anlatımına öncelikle şehrin tarihçesiyle başlamıştır. Eserlerin yapılışı hakkında duyduklarını ve bildiklerini anlatmaktan kaçınmamıştır. Kudüs' ün geçmişte ve o günlerdeki sosyo-ekonomik yaşamı hakkında bilgiler vermiştir. Anlatımında kullandığı dil son derecede akıcıdır öyle ki zaman zaman sohbet eder nitelikte ifadeler kullanmıştır. Gördüğü eserler için mübalağalı ifadeler ve yer yer abartılı anlatımlar kullanmaktadır fakat eserleri gördüğü yüzyıl 17. yy olduğu için o döneme göre eserler son derece şaşaalıdır. Günümüz Kudüs' ünü ziyaret ettiğimizde eserlerin çoğunun birebir aynı kaldığını ve büyüleyici atmosfere sahip birer sanat eseri olduğu söyleyenebilir.

Hikayeci anlatım tarzının yanında didaktik anlatımı bırakmamakta, okuyucularına doğru bilgi vermek için kaynaklar vermektedir. Çevresinden, gezdiği topraklardan duyduklarını mantık çerçevesinden geçirerek aktarmış ve aktardığı bilgilerin kaynaklarını bizlere sunmuştur. Kudüs' te gördüğü bazı eserleri başka şehirlerde gördüğü eserlerle kıyaslamış bazen çeşitli benzetmelerde bulunmuştur. Örneğin Kudüs' te yer alan Hz. Davut Nebi Mahkemesi' nin kubbelerini İstanbul' da yer alan Süleymaniye Cami' sinin kubbelerine benzetmiştir. Gittiği mekanlar arasındaki mesafeyi adımlarla ölçmüş, çıktığı basamak sayısını dahi okuyucularına iletmiştir. Örneğin; Mescid-i Aksa içerisindeki mesafeyi kible kapısından mihraba 300 adım olduğunu, Hz.Ömer mihrabından Maliki mihrabının köşesinin ise 400 ayak olduğunu belirtmiştir.

Gittiği dini mekanlara girişte ettiği dualara kadar ayrıntıyı okuyucusuyla paylaşmıştır. Yalnızca Müslüman mabedlerini ziyaret etmemiş çeşitli kilise ve manastır-

ları da görmüştür. Gittiği kiliselerde namaz kılmış ve ileride Müslüman mabedi olması için dua etmiştir. Detaylı anlatmayı tercih etmiş ve kararlı yapıya sahip bir araştırmacıdır. Öyle ki Kumame Kilisesi'nde yer alan Nur Kandili'nin yanma sırrını sadece ona hizmet edenler bilirken o da hizmet eden biri gibi bu sırrı öğrenmiştir. Bazı eserleri fazlasıyla beğenmiş ve övgüde kendi dilinin yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Zaman zaman kendisine anlatılanlarda aklına yatmayanları okuyucuya yazmaktan sakınmamıştır. Örneğin, Mescid-i Aksa'nın altındaki mağarada gördüğü hurma liflerinin Hz. Süleyman döneminden kaldığına pek ikna olmasa da sonunda ulemaya bağlı kalarak inandığını belirtmiştir.

Gittiği şehirleri en ücra yerine kadar gezmeyi tercih eden seyyah Kudüs'e gittiğinde Kudüs Kalesi, Devler Mağarası, Kubbe-tü's Sahra, Sahratullah Mağarası, Kubbetü's Sahra içerisinde yer alan Hz.Hamza kalkanı ve Hz.Davud'un demirden meyvelerini ve Aksa Camisi'nin içerisinde bulunduğu Mescid-i Aksa alanını, Kubbetü's Sahra ve Mescid-i Aksa alanlarının avlularına bulunan çeşitli Nasriyye Kapısı Medresesi, Gavriyye Medresesi, Sultaniye Medresesi, Maliki Cami, Maliki Mescidi, Hanbeli Mescidi, Meryem Ana Makamı, Hz.Cibril Makamı ile Sırat Köprüsü Direği, Tur-i Zeyta (Zeytin Dağı), Meryem Ana Kabri, Melik Gadir Ziyareti, Cehennem Deresi, Hz.Musa Asası Makamı, Rabia-i Adeviyye Mağarası, Selman-ı Farisi ziyareti, Tur Kalesi, Hz.Harun ziyareti, Rabika Hatun Ziyareti, Mevlana Karaca Ahmed Efendî Ziyareti, Muidzade Mehmet Efendi, Bektutizade ziyareti, Selvan-ı Zemzem Kuyusu ziyareti, Hz.Yunus Kuyusu, Hayhun Kilisesi, Yunus Nebi Köyü, Batus Kilisesi, Gureba Mahallesi, Arabi İbnü'n Nebbaş ziyareti, Davud Köyü, Hz.Davud ve Hz.Süleyman (a.s.) Türbesi, Abdulkadir-i Giylani Tekkesi, Seyyid Ahmet el Bedevi Tekkesi, Sa'di, Rufai ve Bab-ı Amud Tekkeleri, Kumame Kilisesi, Ömer Mescidi, Hasekiye İmareti, Ayn Hamamı, Sahra Hamamı, Patrik Hamamı, Erneni Manastırlarını ziyaret etmiştir. Kudüs çarşısını ve çarşıda gördüğü dükkan, sarnıç ve havuzlarla beraber, Kudüs'te günlük yaşama dair hava durumunu, bağ ve bahçeleri, kadınların giyim kuşamına kadar çeşitli bilgileri bize ulaştırmıştır. Toplumsal yaşama dair gelenek ve görenekleri bizlere iletmiştir. Bu yönüyle onun toplum yaşamına ışık tutan bir sosyolog görevi üstlendiği söylenebilir. O dönemde Kudüs sancağına bağlı nahiye statüsündeki Halil-ürrahman'a geçmiştir.

Günümüzde Halil'ürrahman Kudüs' ün 32 km güneybatısında yer alan bir şehir olmuştur. Evliya Çelebi Halil'ürrahman' a Kudüs üzerinden gidiş menziline de yol odaklı değil seyahat odaklıdır. Bu geçiş güzergahında yer alan Buk'a Sahrası, Mühr-i İlyas kilisesi, Hz.Sare Ana ziyareti, Can bin Can makamlarını ziyaret etmiştir. Halilü'r-rahman' a varışında önce bu nahiyedeki kaleyi ardından Hz.İbrahim Halilullah Nurlu Camisi' ni, Hz.İbrahim (a.s.)' in Kabri'ni, Hz.Sare Ana'nın buradaki türbesini, Rabika Hatun ziyaretini, Hz. Havva Ana Makamı' nı, Hz.Yakup (a.s), Hz.Yz.Yusuf (a.s), Hz.İsmail (a.s.) türbe ziyaretlerini de gerçekleştirmiştir. Evliya Çelebi Kudüs' ün küçük bir şehir gibi görüldüğünü ama toplamında 240 mihraba sahip bir şehir olduğunu yazmıştır. Şehirin 7 tane darühadise, 10 adet darülkurraya, 40 sıbyan mektebine ve 70 tarikata ait tekkelerin olduğunu bizlere aktarmıştır. Şehirde 6 han ve 6 hamamın yanında hepsi Sultan Süleyman döneminden kalma 18 çeşme, 70 havuz, fiskiye ve şadırvan bulunduğunu belirtir. 7 kiliseye sahip şehirde ikisi Yahudi ikisi Ermeni ve 3' ü Hristiyanlara aittir. Kudüs' te çok fazla ibretlik olay yaşadığını, buranın 124 bin peygamberin yuvası olduğunu yazmıştır fakat bu olayları içeriğini bizlere anlatmamıştır. Öyle ki burada ziyaret ettiği yerlerden sadece peygamberleri yazmaya kalksa yazdıklarından kitap oluşabileceğini ama yazmaya kalksa da seyahatlerine mani olacağı için yazmadığını samimi bir ifadeyle bizlere ulaştırmıştır.

Günümüz Kudüs' ü sınırları itibariyle 125,1 km² lik geniş bir yüzölçümüne sahiptir. Evliya Çelebi Kudüs gezisi içerisinde günümüzde farklı şehirler olan o dönemde Kudüs sancağı içerisinde yer alan Beytullahim ve Halil-ürrahman' ı da dahil etmiştir. Şehir sürekli olarak büyümektedir ve Evliya Çelebi' nin gezdiği bir çok güzide eser Sur İçi denilen "Tarihi Kudüs" bölümünde kalmaktadır. Gezdiği, anlattığı eserlerin bir kısmı ziyarete kapalı durumda ya da yok olmuştur. Bazı yapılar İsrail Devleti tarafından zaman zaman ziyarete kapatılmaktadır. Yine şehirde yer alan dini yapıların bazı bölümleri erkeklere mahsus olduğundan kadınlar tam anlamıyla ziyaret edememektedir. Evliya Çelebi' nin ziyarette bulunduğu dönem Kudüs Osmanlı Devleti egemenliğindeydi günümüzde ise tartışmalı başkent olarak kabul edilen Kudüs şehri İsrail'de yer almaktadır ve İsrail politikalarına göre zaman zaman ziyaret etmek zorlaşmaktadır.

Foto 4. Günümüz Kudüs sokaklarından bir görünüm

Foto 4' te günümüz Kudüs' ünün şehir hayatına dair yansımalar bulunmaktadır. Şehir kendi içerisinde çok kültürlü bir dinamiğe sahiptir. Farklı milletlere ve farklı dinlere mensup insanların bir arada ve birbirleriyle sürekli etkileşim halinde yaşamaktadırlar.

Foto 5. Kudüs Ağlama Duvarı önünde ibadet eden bir grup

Foto 5' te Süleyman Mabedi' nin yıkılışına duyulan üzüntünün temsili olarak yansıtılması görülmektedir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde bu duvar hakkında bilgi vermemiştir.

Foto 6. Mescid-i Aksa Burak duvarı çevresinde yapılan kazı çalışmaları

Foto 6 ise senelerdir Mescid- i Aksa çevresinde yapılan ve Müslümanlar tarafından Yahudilerin Mescid –i Aksa’ ya zarar vermek amacıyla yapıldığı düşünülen kazı çalışmalarını içermektedir.

Foto 7. Kudüs Çarşısı'nda tesbih satan bir dükkan

Günümüz Kudüs' ünün "Tarihi Şehir" kavramı ile nitelendirilen bölümünde Foto 7'de örneği verildiği gibi küçük dükkanlardan oluşan tarihi çarşılar bulunmaktadır. Bu çarşılarda el işçiliğine dayalı çeşitli hediyelikler, Kudüs' e komşu şehirlerden gelen baharatlar ve yöresel kıyafetlerin satıldığı işletmeler bulunmaktadır. Evliya Çelebi Kudüs ziyaretinde şehrin kayıtlara dayalı 2.045 dükkanı olduğunu belirtmiştir. Günümüzde kaç dükkan olduğu tam olarak bilinmese de 2.045 rakamının üzerinde olduğu görülmektedir.

Foto 8. Kudüs Sokaklar

Eski Kudüs Bölgesi'nin evleri ve sokakları dar ve Foto 8' deki gibi taşlarla döşelidir. Evler birbirlerine kemerlerle bağlanmıştır. Evliya Çelebi şehirde ahşaba yer verilmediğini yapıların genellikle kargirden yapıldığını belirtmiştir. Günümüzde Kudüs'te yer alan bu eserler O'nun anlatımını doğrular niteliktedir.

4.2 Seyahatnamedeki Mescid-i Aksa ile Günümüz Aksa Cami Mukayesesi

Foto 9. Osmanlı Dönemi'nde Aksa Cami Kaynak: (IRCICA, 2015, s. 57).

Foto 10. Günümüzde Aksa Cami

Bu eserin ilk yapıcısının Hz.Davud (a.s) olduğunu doğrulamıştır ve Hz. Davud döneminde ortaya çıkan veba salgının onun duasıyla son bulması üzerine dua ettiği yerde bu cami yapılmaya başlandığını belirtmiştir. Caminin tamamlanması Hz. Süleyman döneminde olmuştur. Hz.Süleyman'ın devlere emrederek bu camiyi tamamlattığını *“Hz.Davud Calut Savaşı’ndan sonra Rahman’ın rahmetine yürüyüp padişahlık Hazreti Süleyman’a geçti. Bütün yaratıklara padişah olunca devlere emredip bu Mescid-i Aksa’yı yaptı”* ifadesiyle bizlere aktarmıştır (Kahraman, 2011, s. 498).

Foto 11. Aksa Cami iç kemerleri

Mescid-i Aksa'nın kible olmasından sonra çok sayıda hükümdarların buraya gelip eserler yaptırma gayretinde bulunduğunu belirten Evliya Çelebi, cami içerisinde uzun direkler ve yapma ayaklar dahil 70 adet sütun bulunduğunu her birinin çok kıymetli olduğunu sütunların üzerini tonoz kubbelerin kapladığını anlatmıştır. Cami içerisinde toplam 120 kemer olduğunun vurgusunu yapmıştır. İbret alınabilecek çarpıcılıkta nakışları olduğunu kaleme alan Çelebi bu caminin mihrap ve minberini çok beğenir öyle ki övmeye kalksa dilinin bu övgülere kısa geleceğini, bu caminin nur dolu

bir kubbe olduğunu belirtmiştir. Bu caminin mihrap ve minberindeki sanatı Sarhoş İbro adlı cam ustasının 12 çeşit camdan nakış yaptığını bizlere aktaran Çelebi anlattığı 12 cam harici buranın necef, billur gibi sayıları 105' i bulan cam ihtiva ettiğini ve güneş ışıklarının ortaya çıkıp bu camları aydınlattığında cemaatin huşu içerisinde ibadet ettiğini ifade etmiştir. Cami içerisinde büyüleyici halılarının da yer aldığını ve başka camilerde burada yer alan halıların yer olmadığını da eserinde yer vermiştir. 10 kapılı camininin 7 kapısı kibleye baktığını belirtmiştir.

Aksa Camisi 'nin içerisinde Çelebi' nin anlattığı yerleri görmek günümüz Kudüs' ünde kadınlar için çok zordur çünkü kadınlar ve erkekler cami içerisinde ayrı yerlerde ibadet ettiklerinden bölümler arasında geçiş yapmak kalabalık Aksa Camisinde mümkün olmamıştır. Foto 9'da Aksa Cami' sinin Osmanlı Dönemi'ndeki; Foto 10 ve Foto 11' de Aksa Cami' sinin günümüzdeki fotoğrafları yer almaktadır.

4.3 Seyahatnamedeki Sahratullah Mescidi ile Günümüz İnceleme Alanı Olarak Sahratullah Mescidi

Foto 12. Sultan Abdulhamit fotoğraf koleksiyonundan Kubbetü's Sahra Kaynak: (IRCICA, 2015, s.37).

Foto 13. Sahratullah Mescidi (Kubbetü's Sahra)

Günümüzdeki ismi ile Kubbetü's Sahra'dır. Evliya Çelebi Sahratullah Mescidi'nin Mescidi Aksa'nın kuzey kısmında 200 adımlık mesafe uzağında olduğunu belirtmiştir. Mescidi Aksa dediği alanın Cuma Mescidi olduğu sanılmaktadır çünkü mescidlerin, türbelerin, medrese ve çeşitli ibadet alanlarının bulunduğu bu kutsal alanın tümüne Mescid-i Aksa denmektedir. Bu mescidin 85 senesinde Abdulmelik bin Mervan tarafından yapıldığından söz eden Çelebi, Sultan Süleyman Han'ın Kubbetü's Sahra avlusuna yeryüzünde benzeri olmayan bir havuz inşa ettirdiğini bunun sebebi olarak da Sultan Süleyman'ın tahta çıkıp Belgrad, Rodos gibi fetihler gerçekleştirdiği sırada bir gece rüyasında Hz. Muhammed (a.s) gördüğünü ve peygamberin ondan Kudüs'e kale ve havuz inşa ettirmesini istediğini ve Sultan Süleyman'ın Koca Mimar'ı 1 derhal Kudüs'e gönderdiğini ifade etmiştir. *"Bir beyaz mermer döşeli sahranın ortasında bir Havernak köşkü gibi nur dolu camidir"* (Kahraman, 2011, s. 502). ifadesini kullandığı anlatımda mecazlara başvurmuş ve Evliya Çelebi burada Sahratullah Mescidi'ni içerisinde barındırdığı Muallak Kaya'yı koruyan bir köşke benzetmiştir.

Evliya Çelebi Sahratullah Mescidi'nin taşrasından avlusuna çepeçevre 300 adım, sekiz köşeli, somaki ve yeşim harakani mermerlerle döşeli olduğunu yazmıştır. Mermerlerinden kubbe saçaklarına kadar çini sanatının herkesi hayran bırakacak nitelikte güzelliğini vurgulamıştır. Sahratullah Mescidi günümüz ölçü birimlerince sekizgen bir yapıda ve 20.2 m.çapında, yüksekliği 20 m ve en tepe noktası 35 m yüksekliğine sahiptir². Foto 12'de Sultan Abdülhamit dönemi Kubbetü's Sahra'sı Foto 13 ve Foto 14 de ise Kubbetü's Sahra'nın günümüzdeki fotoğrafları bulunmaktadır.

² Bu bilgiye www.mimdap.org/p.201027&page=3 sitesinden 26.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

Foto 14. Sahratullah Mescidi(Kubbetü's Sahra)

Çinilerin üzerinin Ahmet Karahisari' nin hat süslemesi ile Yasin- i Şerif yazılı olduğunu belirtmiştir. Günümüzde de bu süsleme mevcuttur ve Foto 15' de görülmektedir.

Foto 15. Sahratullah Mescidi (Kubbetü's Sahra) çinileri ve Yasin suresi yazan bir köşesi

Çelebi, Sahratullah'ın alem- i şerifinin yaklaşık 12 arşın olduğu ve tamamen altınla kaplı olduğu bilgisi ulaştırmıştır. Bu rakamı günümüz uzunluk ölçüsüne çevirdiğimizde 8.16 metre uzunluğuna tekabül etmektedir. Bugün Kubbetü's Sahra aleminin beş metreye yakın boyu ile yer yer bir buçuk metreye yakın eni olduğunu bilmekteyiz (Kiraz, s. 3). Alemin ölçüsünü gerçek boyutuna yakın bir şekilde bizlere ulaştırdığı sonucuna varabiliriz. Kubbetü' s Sahra'nın alemi 5 Mayıs 2013 tarihi ile yeniden restore edilerek altın alemi yenilenmiştir³.

Sahratullah Mescidi' nin (Kubbetü's Sahra) kubbesi onda sürahiyi andırır ve bu kubbeyi daha önceden gördüğü Konya Celalettin- i Rumi türbesinin kubbesine benzetir. Günümüzde iki kubbeyi kıyasladığımızda pek benzerlik bulunmamaktadır. Bu kubbenin

³ Bu habere 27.01.2019 tarihinde www.tika.gov.tr sitesinden ulaşılmıştır.

işlemeleri Hindistan'dan getirilen Bezhat, Manni, Şahkulu, Velican ve Ağa Rıza gibi sanatkarların elinden çıkmıştır (Uğurluel, 2016, s. 262).

4 kapısı bulunan Kubbetü's Sahra'nın kapılarının sarı pirinçten yapıldığı ve yaşadığı asırda bu kapılara bir törpü vurabilecek derecede bile usta olmadığını belirtmiştir.

Foto 16. Kubbetü' s Sahra' nın giriş kapılarından biri

Foto 16' da günümüzde kapının yarısının mermer sütun yarısının da çinilerle kaplı olduğu görülmektedir. Çelebi mermerde karşılıklı kanatlarını açmış iki horoz resmi gördüğünü ve eğer dikkatli bakılırsa böyle ibretlik figürlerin çok olduğunu belirtir.

Evliya Çelebi, dış avluya bakan pencerelerin ne kadar büyüleyici olduğunu çeşit çeşit renkli camlar içerdiğini bizlere aktarmıştır. Foto 17’ de bu pencereler görülmektedir. Pencereler güneşin bu renkli camlara vurmasıyla cami içerisine farklı renkte ışıklar saçmakta ve ortama mistik bir hava vermektedir.

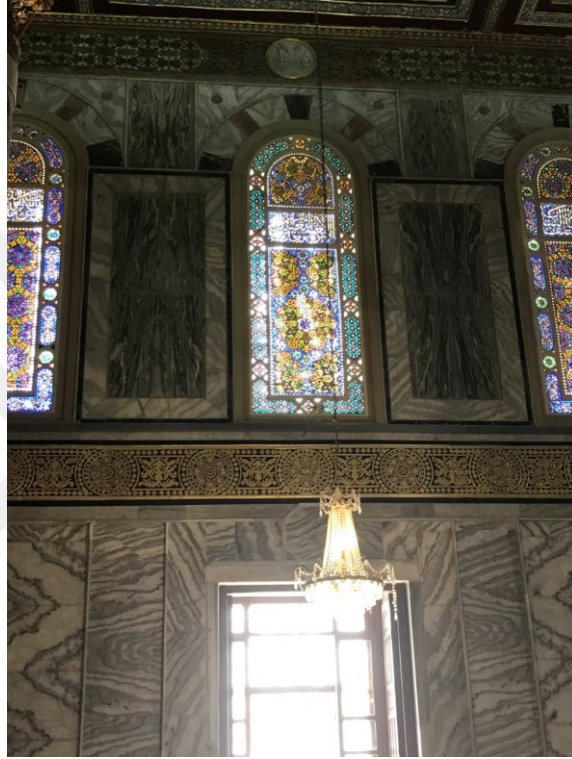

Foto 17. Kubbetü's Sahra pencereleri içten görünüm

Foto 18. Kubbetü's Sahra içi süslemeleri

24 uzun sütunun kubbenin üzerine kemerler oturtulduğunu ve bu kemerler kubbeye ulaştırdığını yazan Evliya Çelebi sütunların somaki olduğunu ve övgüsünde dillerin kısa kaldığını, yapının ustasının isminin Ferhad olduğunu altınlı tellerle bu sütunları nakşettiğini bize aktarmıştır. Camların parıltısının direklere yansımalarıyla oluşan ışıltıyla gözleri kamaştırdığını belirtir. Foto 18' de kubbe içi süslemeleri ve Foto 19' da sütunlar görülmektedir.

Foto 19. Kubbetü's Sahra sütunları

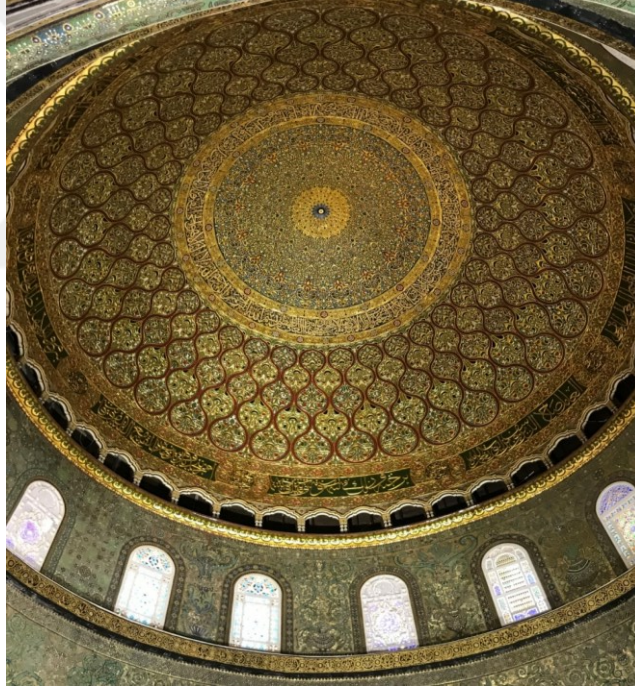

Foto 20. Kubbetü's Sahra tavanı

Çelebi, bu tavanın kemerlerinin alt kısmı kandil görevlilerinin kandilleri yaktığı katlar olarak belirtmiştir. Bu mescide adını veren Sahratullah' ın özelliklerini anlatırken parmaklıkların arasında 100 adımlık büyüklükte halen beyaz bir taş olduğundan söz etmiştir. Bugünün Kudüs'ünde de halen Sahratullah beyazdır ve çev-

resindeki parmaklıklar durmaktadır. Foto 20’ de Kubbetü’s Sahra tavanı ve Evliya Çelebi’ nin yazdığı kandillerin yakıldığı katlar görülmektedir.

Foto 21. Muallak Kayası’nın bir kısmı

Bu kayanın önemi ile ilgili bilgiler vermiştir. Dönemin tefsircilerinin yeryüzünün kilitlerinden biri olarak gördüğü Sahratullah Kayası’ nın canlar ve cinler için önemli bir ibadetgah olduğunu aktarmıştır. Hz.Muhammed (a.s)’ in Kudüs ziyaretinde Sahratullah’ ın üzerinde 2 rekat namaz kıldığını ve secde ettiği yerin izinin hala belli olduğunu fakat ziyarete izin verilmediğini ifade etmiştir. Günümüz Kudüs ’ünde de bu kaya yukarıdaki fotoğraftaki gibi hala beyazdır. Çevresinde de Evliya Çelebi’ nin bahsettiği parmaklıklar restore edilmiş şekilde durmaktadır. Fotoğrafta da görüldüğü üzere günümüzde kayanın yüzeyi düz olmadığı için diz ve secde izlerine dair emareye rastlanmamıştır. Sahra Kayası’ nın peygamber oradan ayrıldıktan sonra yerinden kopup dile geldiğini ve havada yükseldiğini hala yerle bitişik olmayıp havada asılı durduğunu belirtir. Yerle gök arasında asılı durduğundan ismine Muallak Taşı dendiğini ama onun aslında Sahratullah olduğunu bizlere iletmiştir. Sahra Taşı’ nın üzerine Sultan Ahmed döneminde paha biçilemez altın ve cevahirlerle bir cibinlik inşa edildiğini, kubbesinin içinin altın levhalı mina taşlarla bezeli olduğunu ve bu eseri işleyen nakkaşın isminin

Şah Kulu olduğunu belirtmiştir. Foto 22’ de kaya üzerine inşa edilen yapı ve bu yapının süslemeleri görülmektedir.

Foto 22. Sahratullah Kayası üzerine inşa edilen yapı ve Nakkaş Şahkulu' na ait süslemeleri

Üzerinde varakların ve çeşitli süslemelerin olduğu bu yapı oldukça rağbet görmektedir. Kubbetü's Sahra' nın içerisinde ışıltısıyla göz dolduran bu yapı Osmanlı sanatının ne derece ilerlediğinin de bir kanıtıdır. Yapının alt kısmında ellerin geçebileceği ölçüde aralık bırakılmıştır. El geçtiğinde taşlar arasındaki boşluk hissedilmekte ve kayanın yüksek olduğu hissi uyanmaktadır. Ancak bu yapıdan dolayı yüksekliğin olup olmadığı gözle görülememektedir. Foto 22' de görülen işlemlerin Şah Kulu isminde bir

nakkaşın işlediğini, kubbesinin içinin altın olduğunu mina taşlarıyla bezendiğini bizlere aktarmıştır.

4.4 Seyahatnamedeki Sahratullah Mağarası ile Günümüz İnceleme Alanı olarak Sahratullah Mağarası

Merdivenleri inildiğinde sağ tarafta Hz.Cebrail Makamı' nın ve mihrabının bulunduğunu belirtmiştir. Foto 23' de bu makam ve mihrap görülmektedir.

Foto 11. Sahratullah Mağarası içi Cibril Makamı

Foto 24. Sahratullah Mağarası

Evliya Çelebi merdivenin sol tarafında ise Hz.Davud makamının ve Hz.Peygamber'in ibadet esnasında temas etmesiyle tesir ettiği çukur bulunduğunu ve insanların bu çukura dokunup ettikleri duaları aktarmıştır. Günümüzde mağara Evliya Çelebi' nin anlattığı şekilde durmaktadır ve bu mağarayı ziyaret edenler mağarada namaz kılmaktadırlar. Mağara fotoğraflarda görüldüğü gibi küçük bir alandır ve oldukça ziyaretçisi bulunmaktadır. Mağara kapısı kibleye bakmaktadır. Seyyahımız,bu yapıların benzerlerini dünyada hiç bir seyyahın görmediğini ve böyle yapıların başka hiçbir benzerinin bulunmadığı da ifade etmiştir. Foto 24' te güncel görsele yer verilmiştir.

4.5 Seyahatnamedeki Tur-i Zeyta ile Günümüz İnceleme Alanı Olarak Zeytin Dağı

Foto 25. Osmanlı Dönemi'nde Zeytin Dağı (19. yy) Kaynak. (IRCICA, 2015, s. 205)

Foto 26. Zeytin Dağı'ndan günümüz Kudüs şehri görünümü

Evliya Çelebi Tur- i Zeyta' nın kutsal bir yer olduğu vurgusunu yapar öyle ki tefsircilerin Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerde Tur-i Zeyta' nın işaret edildiğini yorumladıklarını kaleme almıştır. 124 bin peygamberin burada yakarıştta bulunduğunu ve bir çok insan tarafından ziyaret edilen bir yer olduğunu kaleme alan Çelebi, Kudüs' te Tur-i Zeyta' dan daha büyük bir dağ olmadığını belirtmiştir. Burada Meryem Ana Kabri, Rabia'tül Adeviyye Mağarası, Selman-ı Farisi Türbesi, Melik Gadir kabir ziyareti, Hz.Musa Asası Makamı ziyareti, Rabika Hatun ziyareti, Şeyh Muhammedü'l-ilmî ziyareti, Hz.Harun ziyareti, Tur Kalesi, Muidzade Karaca Ahmet Efendi ziyareti, Mevlana Karaca Ahmet ziyareti, Cebbane-i Kübra (Büyük Mezarlık) ve Cehennem Deresi' ni ziyaret etmiştir. Foto 25' te Zeytin Dağı'nın XIX. yy.daki, Foto 26' da günümüzdeki Zeytin Dağı görülmektedir.

Foto 27. Cehennem Deresi

Evliya Çelebi Foto 27'de yer alan bu mezarlıkta yatanların Hristiyan ve Yahudi olduklarından ötürü buraya Cehennem Deresi dendiğini yazmıştır. Mezarlık sahasının biraz alçak görünmesi de seyyahımızın burayı cehennem çukuruna benzetmesine sebep olmuştur. Evliya Çelebi şehrin tüm kullanılmış ve atık sularının bu çukura aktığını

yazmıştır. Günümüzde Cehennem Deresi denilen bu mezarlık sahasının Yahudi inancına göre Sırat Köprüsü'nün kurulacağı ve Hz .Musa' nın ümmetini toplayıp cennete götüreceği mekan olduğuna inanılmaktadır. Burada yatanların affedileceği ve Hz. Musa ile birlikte cennete gideceği inancına sahip olmaları bu kabristanın değerini maddi olarak da yükseltmiştir. Cehennem Deresi'nde mezar yerlerinin günümüzde maddi değeri milyon dolarlarla ölçülmektedir.

4.6 Seyahatnamedeki Rabia-ı Adeviyye Mağarası ile Günümüzde İnceleme Alanı Olarak Rabia-ı Adeviyye Mağarası

Evliya Çelebi, bu ziyaretinde Hz.Rabia-ı Adeviyye' nin karanlık bir mağara içerisinde medfun olduğunu ve ziyaretçilerin ekseriyetle kadın olduğunu belirtmiştir. Foto 28' de türbenin günümüzdeki girişi görülmektedir.

Foto 28. Rabia'tül Adeviyye Mağarası girişi

Mağarasından içeri girilmediğini ve dışarıda zaviye olarak bulunan mağarada dua edilip dönüldüğünü aktarmıştır. Günümüz Kudüs'ünde ise durum değişmiştir. Hz.Rabia-ı Adeviyye mağarasının içine girilebilmekte ve bu mağara hem mescid hem

türbe olarak faaliyet göstermektedir. Günümüzde ziyaretçiler karma olarak giriş yapabilmektedirler. Mağarası mescidin alt kısmında kalmıştır ve dar basamaklardan aşağı inilerek ziyaret edilebilmektedir. Foto 29 ve Foto 30' da bu türbenin günümüzdeki gör-selleri mevcuttur.

Foto 29. Rabia'tül Adeviyye Mağarası İçi

Foto 30. Rabia'tül Adeviyye Mağarası İçi

4.7 Seyahatnamedeki Hz.Selman-ı Farisi Ziyareti İle Günümüz İnceleme Alanı Olarak Selman-ı Farisi Türbesi

Evliya Çelebi Selman- ı Farisi' nin Hz.Muhammed (as)' in hizmetkarı olduğundan ve 130 yaşında vefat ederek buraya defnedildiğini yazmıştır. O'nun kabrinin Medayin'de olduğunu söyleyenlere de atıfta bulunup kesin bir üslupla bunu reddetmiştir. Kabrinin insanlarca ziyaret edilen bir mekan olduğunu bizlere ileten Evliya Çelebi, türbenin özellikleri hakkında bilgi vermemiş yalnızca nurlu bir kubbe olduğunu belirtmiştir. Foto 31. Foto 32, ve Foto 33' de türbenin güncel görüntüleri görülmektedir.

Foto 31. Selman- ı Farisi Türbesi

Foto 32. Selman-ı Farisi Türbesi İçi

Foto 33. Selman-ı Farisi Türbesi'nin İçi

Foto 34' te görüldüğü gibi türbe günümüzde de yerli ve yabancı pek çok kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Geniş bir girişi bulunmakta girişin arkasındaki oda da türbe bulunmaktadır. Türbeyi de içine alacak biçimde yapılmış mescid ibadete açık bir şekildedir ve karma olarak ziyaret edilmektedir.

4.8 Seyahatnamedeki Kumame Kilisesi ile Günümüz İnceleme Alanı Olarak Kıyamet Kilisesi

Gezdiği şehirlerde yalnızca Müslüman mabedlerine gidip onları anlatmakla yetinmeyen Evliya Çelebi Hristiyanlara ait ibadethane ve mezarları da gezmiştir. Kumame Kilisesi diye bahsettiği kilise günümüzde Kıyamet Kilisesi diye anılmaktadır. Hristiyanlar Hz. İsa'nın mezarının burada olduğuna inanmaktadır. Çelebi, bu kiliseyi anlatmaya başlamadan önce bu şehirde toplam yedi adet kilise olduğunu ifade etmiştir. Yahudilere, Ermenilere ve Rumlara ait olan bu kiliselerden Kumame' ye fazlaca değinmiştir. Yanko ibn Madyan isminde bir kişinin bu yapıyı inşa ettiğini ve üzerinde Yunanca olarak yapılış tarihinin yazıldığını belirtmiş, yapının tarihçesini de anlatmıştır. Günümüzde de kilisenin tarihçesi ile örtüşen bu bilgiye göre bu kiliseyi yaptıran İstanbul' u kuran Konstantin' in annesi Hellane Mayfirav hayırsever bir kadındır. Kudüs'te tanıştığı Magaryos adında bir papaz ona Hz. İsa' nın asıldığı ağacı göstermiş ve ağacın dibini kazdıran Helena burada mezar ve haç şeklinde ağaç parçaları bulmuştur. Rivayete göre bu parçalar oradaki kabire konduğunda kabirdeki ölünün dirildiği ve bu olayın gerçekleştiği tarihinin 14 Eylül' de gerçekleştiğini aktarır. Hristiyanların suya haç attıkları ve haça saygılarının buradan kaynaklandığını belirten Çelebi, Helana' nın mezar ve haç şeklindeki parçaları sandıkta saklayarak 7 senede bu kiliseyi yaptırdığını anlatmıştır. Hz.İsa döneminde Hristiyanların burayı Kabe olarak benimsediğini ve hala Kızıl Yumurta bayramlarında sayıları on binleri bulan kitleler tarafından ziyaret edildiği bilgisini bizlere ulaştırmıştır. Kumame Kilisesi' nin seneden seneye mühürlü durduğunu açılışının paşa ve mollalar aracılığıyla yapıldığını Kumame kilisesinin mütevellisinin ise padişaha dua kafirlere beddua ettiğini yazmıştır. Aynı gün akşama kadar bu kilisede büyük ayinlerin yapıldığından bahseden Çelebi, kilisenin kapalı olmasına rağmen içerisinde farklı mil-

letlerden 300 kadar papaz, rahip gibi kişilerin orada itikafa çekilip perhiz uygulamalarını da kaleme almıştır. Günümüzde kilise ziyarete ve ibadete açıktır ve her inançtan insanın ziyaret ettiği bir mekandır.

Çelebi, kilisenin özelliklerini anlatmaya başlarken ilk olarak bu kilisenin ibretlik nakışlarla dolu olduğundan bahsederek başlamıştır. Kilisenin giriş kapısının kibleye baktığını aktarmıştır. Foto 34' te bu kilisenin giriş kapısı görülmektedir.

Foto 34. Kumame (Kiyamet) Kilisesi giriş kapısı

Foto 35. Kumame Kilisesi İçi

Evliya Çelebi, bu kilisenin içerisinde insanı büyüleyen nakışların bulunduğunu ifade etmiştir. Foto 35' te kilisenin nakışları görülmektedir.

Foto 12 Kumame (Kiyamet) Kilisesi İçi

Kilisenin halı döşemeli olmadığını da yazan Çelebi, burada namaz kıldığını ve ilerde müslüman mabedi olması için dua ettiğini yazmıştır. Günümüzde de kilisede halı bulunmamaktadır.

Foto 37. Kumame Kilisesi sütunları

Evliya Çelebi' nin anlatımına göre Foto 37' de yer alan bu sütunlar insanların yüz renklerini belli edecek parlaklığa sahiptir. Özellikle bu kilisenin mermer işçiliğine hayranlığını dile getirmiştir. Günümüzde geçen yüzyılların da etkisiyle bu sütunların anlatıldığı kadar beyaz kalmadığı görülmektedir.

Foto 38. Kumame (Kiyamet) Kilisesi İçi

Bu kilisede yer alan avizelerin, kandillerin ve putların anlatılamaz ve her yerde bulunmayan türden olduğunu belirten Çelebi, yeryüzünde görülmeye değer bu kadar süslü, sanatlı ve ibret dolu kilise bulunmadığını da seyahatnamesine eklemiştir. Foto 38, Foto 39 ve Foto 40 bu anlatıma kanıt niteliğindedir.

Foto 39. Kumame (Kıyamet) Kilisesi İçi

Foto 40. Kumame(Kıyamet) Kilisesi İçi

Foto 41. Kumame (Kiyamet) Kilisesi anlığı

Bu kiliseye 7 adım mesafede duvarı bitişik bir anlığı olduğunu yazmıştır. Foto 41’ de de görülen bu anlığın üst kısmını Hz.Ömer’ in yıktırđını ifade etmiştir. Günümüzde fotoğrafta da görüldüğü üzere anlığın üzerinde küçük bir kubbe mevcuttur.Çelebi, bu kilise ziyaretinde “Nur Kandili“ diye bahsi geçen bir kandili anlatmıştır. Bu kandilin mücevher zincirle asılı kıymetli bir kandil olduğunu belirten Çelebi, kandilin sadece görevlileri tarafından bilinen çalışma prensibini de çözmüş ve bunu da bizlerle paylaşmıştır. Bu durum onun ziyaretlerinin safi seyahat değil, araştırma ve öğrenme güdüsüyle didaktik bir amaç taşıdığını da gözler önüne sermektedir. Seyahat-

namede Nur Kandili olarak geçen bu kandil günümüzde Kıyamet Kilisesi' nde bulunmamaktadır.

4.9 Seyahatnamedeki Hazreti Ömer Mescidi ile Günümüz İnceleme Alanı Olarak Hazreti mer

20 merdiven çıkararak ulaşılan mescidin Kumame Kilisesi' nin bitişiğine inşa edildiğini aktaran elebi bu mescidin inşasının gayrimslmlerde yara açtığını ifade etmiştir. Günümüzde camiye merdiven çıkılarak değil merdiven inilerek ulaşılmaktadır. Foto 42 ve Foto 43' de mer Mescidi'nin günümüzdeki hali yer almaktadır.

Foto 13. Hz. Ömer Mescidi girişi

Foto 14. Hz.Ömer Mescidi

4.10 Seyyahatnamedeki İbrahim Halilullah Nurlu Cami ile Günümüz İnceleme Alanı Olarak Halil-ür Rahman Cami

Çelebi, bu camiyi uzaktan kaleye benzetmiştir. Foto 44' te de görüldüğü gibi dış görüntüsü itibariyle ilk izlenim günümüzde bu benzetmeye uygundur. Günümüzde El-Halil adını alan şehir İsraili ve Filistinlilerin birlikte ikamet ettiği şehirdir ve şehre girişte kimlik kontrolü yapılmaktadır.

Foto 44. Halil-ür Rahamn Cami

Camiye üç giriş kapısı vardır. Harem kapısından içeri 40 adım yürüyerek ve 30 basamak çıkarak ulaşılır. Foto 45' te bu basamaklar görülmektedir.

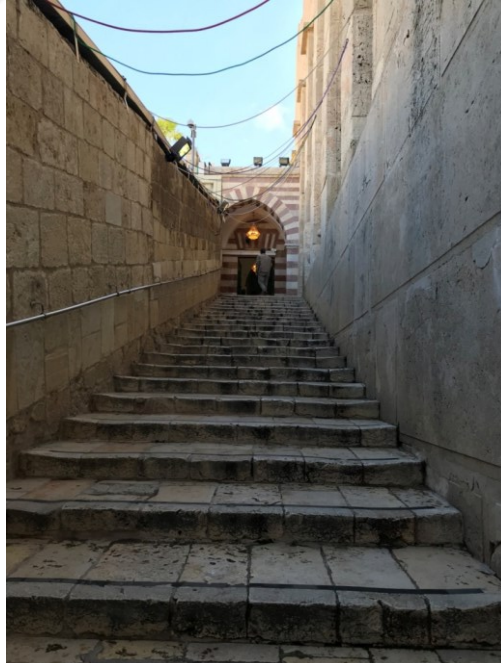

Foto 45. Halil-ür Rahman Canii'ne çıkan merdivenler

Caminin avlusuna girilen 3 kapı bulunmaktadır. Sağ tarafta bulunan kapı Yusuf Kapısı'dır. Foto 46' da Yusuf Kapısı görülmektedir. Günümüzde bu kapıdan camiye giriş yapılamamaktadır.

Foto 46. Yusuf Kapısı

Evliya Çelebi camiye çıkan basamakların hemen sağında bulunan bu kapıyı kalem almıştır. Onun döneminde bu kapıdan içeriye giriş yapıldığı düşünülmektedir.

Foto 47. Halil-ür Rahman Cami giriş kapısı

Foto 47' de de görüldüğü gibi mermer kapının üzerine Hz.İbrahim hakkında inen ayetler bulunmaktadır. Evliya Çelebi seyahatnamesinde bu kapı ve ayetlere de atıfta bulunmaktadır.Bu kapı ve ayetler seyahatnamede yazıldığı üzere hala varlığını korumaktadır.

Foto 48. Halil-ür Rahman Camii İçi

Foto 48' de görüldüğü gibi cami süslemeleri ve içerisinde barındırdığı eserlerle bir ahenk oluşturmakta ve hem mimarisi hem de içerisinde yer alan türbeler sebebiyle ziyaret edilmektedir.

Foto 49. Halil-ür Rahman Camii minberi

Evliya Çelebi bu mimberin parmak ısırtacak derecede sanatlı olduğunu yazmıştır. Foto 49 ve 50 bu anlatımın doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Caminin mimberi ahşaptandır.

Foto 50. Halil-ür Rahman Cami İç Süslemeleri

Foto 51’de görüldüğü üzere camiden içeri girişte sağ tarafta yer alan türbe Hz.İbrahim Halillullah (a.s.)’ ın kabridir. İbn Abbas’ı kaynak göstererek Hz.İbrahim’in Urfa’da dünyaya geldiğini yazan Evliya Çelebi Hz.İbrahim (a.s.)’ in 200 sene yaşadığını belirtmiştir. Sandukasının yeşil örtü ile örtülü olduğunu söyleyen Çelebi,sanduka apaçık şekilde gören kişiyi sara tutacağını iddia etmiştir.

Foto 51. Hz.İbrahim a.s. Türbesi

Bir çok peygamberin kabri konusunda farklı yorumlar olsa da Hz.İbrahim (a.s)‘ın kabrinin kesin olduğunu belirten Çelebi Miraç Gecesi’nde Hz.Muhammed’in buraya gelip peygamberlerle görüştüğünü de belirtmiştir. Türbenin içinin halılarla, kandillerle ve değerli taşlarla bezeli olduğunu nakleden Çelebi, türbenin alt ve üstünün gümüş döşeli olduğunu yazmıştır. Türbeyi övmek için dilinin kısa kaldığını belirtmiştir.

Foto 52.Hz.İshak (a.s) Türbesi

Bu türbe içerisinde Hz.İbrahim'in oğlu Hz.İshak (a.s.) da yatmaktadır. Evliya Çelebi O'nun 160 sene yaşadığını iletmiştir. Türbesi İbrahim(a.s) kıyasla daha sadedir. Foto 52'de türbesi görülmektedir. Türbesi günümüzde de sade bir görüntüdedir.

Hz.İshak (a.s.) türbesinin sol tarafında zevci Rabika Hatun yatmaktadır. Türbe kapısının peygamber haremî olması vesileysiyle kapalı olduğunu belirtmiştir.Foto 53' de bu türbe görülmektedir. O'nun türbesi ile Hz.İshak (a.s.) ın türbesinin günümüzde benzer taşlarla ve benzer biçimde restore edildiğini görmekteyiz.

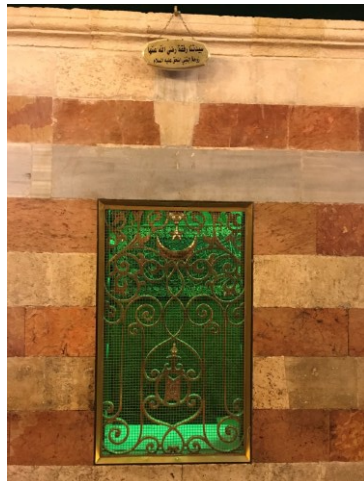

Foto 53. Rabika Hatun Türbesi

Evliya Çelebi, bu caminin altının mağaralar olduğunu ve bütün peygamberlerin türbelerinin aslında o mağarada bulunduğunu yazmıştır. Bu mağaranın kapısına Bab-ı Serdab mağarası dediğini ve 3 bin peygamberin burada yattığını belirten Çelebi, burada bulunan eserlerin çıkarılmaya çalışıldığı ancak çıkarmaya çalışanların helak olduğunu yazmıştır. Mermer taşın üzerinde bir kubbesinin bulunduğu ifade eden Çelebi, kubbenin görevlisinden başka hiç kimsenin sığamayacağı ebatlardan oluştuğunu ve bu türbedarlığın soya bağlı olarak devam ettiğini ifade etmiştir. Serdab'ın içerisinden bakılmasının sakıncalı olduğunu belirten Çelebi buradan düşen güvercinin öldüğünü güvercini düştüğü yerden alması için getirilen çocuğun ise kör olarak buradan çıktığını rivayet etmiştir.

Foto 54. Günümüzde Serdab-ı Şerif

Foto 54' te görüldüğü üzere günümüzde Serdab-ı Şerif dediğimiz yapı 4 ayak mermer üzerine oturtulmuş bir kubbeli yapıdır. Evliya Çelebi'nin bahsettiği ve bütün

peygamberin yuvasının bulunduğu kısma bakılan yer bir taş ile örülmüştür ve aşağı kısma iniş yapmak mümkün değildir.

Foto 55. Serdab-ı Şerif

Evliya Çelebi eserinde burdan sonraki ziyaretleri türbe dışına yaptığını yazmıştır ancak ziyaret ettiği yerler günümüzde türbe sınırları içerisinde yer almaktadır. Türbe dışındaki ziyaretlerinden ilkinin Hz. Yakup (a.s) a yapan Çelebi, onun hayatı hakkında bizlere kısaca bilgiler aktarmıştır. Yeşil örtülü, kandillerle ve avizelerle süslü bi(a.s) ın hayatına etraflıca değinmez vasiyeti üzerine sandık içinde Nil Nehri' ne

birakıldığını daha sonrasında buraya defnedildiğini bizlere iletmiştir. Bu türbeyi üzgün ziyaret edenin mutlu çıktığını yazan Çelebi, bu türbe ziyaretinde içinden Mısır seyahati dilediğini ifade etmiştir. Çelebi duasını yaptıktan sonra eğer Mısır seyahati gerçekleşirse O'nun ruhuna bir hatim indireceğinin sözünü vermiştir. Evliya Çelebi' nin Mısır seyahatini gerçekleştirdiği bilinmektedir. Günümüzde aynı türbe içerisinde yer alan Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf türbelerinden Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'un türbelerini Müslümanların ziyaret etmesine izin verilmemektedir.

5. SONUÇ

Evliya Çelebi seyahatnamesinde bahsedilen Kudüs üzerine coğrafi bir inceleme yapmayı amaçlayan bu çalışma bir bütün olarak dikkate alındığında şu sonuçlara ulaşmıştır:

1. Evliya Çelebi döneminin şartları dikkate alındığında anlatımlarının tasviri coğrafya bakımından dikkati çekecek bir özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi' nin kullandığı tasvir metodunun yakın zamana kadar yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.
2. Evliya Çelebi Kudüs'ü ziyaret ettiği dönemde Kudüs çevresindeki Halil-ür Rahman, Gazze gibi yerleşim birimlerini içine alan büyük bir sancaktı. Günümüzde ise yüzölçümü yaklaşık 125 bin km² lik bir şehirdir. Fakat günden güne yeni mahallelerin oluşturulması ve şehre bağlanması nedeniyle genişlediği anlaşılmaktadır.
3. Evliya Çelebi Kudüs'e gittiğinde Kudüs yönetimi Osmanlı Devleti'nde bulunan ve seyyahların günümüze nispeten daha özgür gezebildiği bir şehirken günümüzde hangi ülkenin şehri kabul edileceği dahi tartışmalı, zaman zaman Müslüman turistlerin uğrak yeri olan, bazı mekanların ziyarette kapatıldığı bir şehir haline gelmiştir.
4. Evliya Çelebi Kudüs'te 2.045 dükkan olduğu bilgisini bizlere ulaştırmıştır. Günümüzde Kudüs'te kaç dükkan olduğuna tam olarak ulaşılmasa da 2.045'ten fazla sayıda olduğu aşikardır. Evliya Çelebi'nin anlatımında kullandığı üslup ve ifadeler günümüzde eserler incelendiğinde fazla abartılı bulunmaktadır. Bunda seyyahın eserleri XVII. yy da ziyaret etmesi etkili olmuştur.

5. Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği ve anlattığı yerlerin büyük bir kısmı günümüzde ziyarete kapalı haldedir yahut ziyaretine izin verilmemektedir. Ancak ziyaret ettiği mekanlar ziyaret edildiğinde O'nun betimleme gücünün kusursuzluğu göze çarpmaktadır. Korunmuş ve ziyarete açık halde bulunan aynı zamanda görsellerle de desteklenen eserler O'nun anlatımıyla birebir uymakta yahut restorasyon çalışmalarıyla az miktarda değişikliğe uğradığı görülmektedir. Bu tasvir gücü seyyahı diğerlerinden farklı kılmaktadır. Her ne kadar yapılan arazi çalışması sırasında söz konusu kapalı alanlara girilememişse de, güncel kaynaklar incelendiğinde Evliya Çelebi anlatımı ile mevcut durumun benzer olduğu dikkati çekmektedir.
6. Evliya Çelebi'nin Kudüs iklimi ile ilgili anlattıkları ile günümüz iklim şartları büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. Yine Kudüs'te bağ ve bahçenin çok olduğunu belirten Çelebi'nin Kudüs sancağını bütün olarak düşünerek bu şekilde yazdığı düşünülmektedir. Kudüs'te çok yüksek dağların bulunmaması, şehrin tarihi geçmişi olarak verdiği bilgilerin bugün seyahatname gösterilerek kaynak olarak verilmesi eserinin nitelik açısından üstün olduğunu göz önüne sermektedir. Bununla birlikte eserlerinde kullandığı adım ölçüleri, ortalama adım esas alınarak ölçüldüğünde rakamlar yaklaşık olarak birbirine denk düşmektedir.
7. Evliya Çelebi Kudüs'ün çok ibretlik bir şehir olduğunu defalarca yinelemiş ve bazı bilgileri vermekten kaçınmıştır. Bunda Kudüs'ün dinler tarihi açısından farklı bir yerde bulunmasından ötürü şehre duyduğu saygının ve şehir hakkında bir çok rivayet bulunmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Evliya Çelebi'nin ziyaretlerinin resmi bir boyut kazanması zaman zaman O'nun işlerini kolaylaştırmış ve herkesin kolaylıkla edinmeyeceği bilgilere ulaşabilmiştir. Kumame Kilisesi'ndeki kandilin çalışma prensibini yalnızca kilise görevlileri bilirken o bu bilgiye ulaşmış ve eserinde bu bilgiyi okuyucularıyla paylaşmıştır. Bazı bilgileri verirken kendisi de şüphe

duymuş ve bunu da aktarmaktan kaygı duymamıştır. Mescid-i Aksa mağarasında devlerin bağlandığı hurma liflerinin aynı olduğuna inanamasa da sonunda şehrin ulemasına tabi kaldığını yazmıştır.

Sonuç olarak, söylenebilir ki Evliya Çelebi çağının ilerisini aydınlatan ve işini başarılı bir şekilde yapabilmiş ve bu sayede ölümsüzlüğe ulaşmış bir kültür aktarıcısıdır. Kudüs izlenimlerinden yola çıkılarak zaman zaman abartılı ama doğruluğu belgelenebilen bilgiler verdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akalın, Ş. H. (2011). *Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Avcı, Y. (2004). *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*. Ankara.
- Basit, M. İ., H. Z., Muhibi, G. M., & Kik, S. S. (2011). *Kudüs Tarihi* (1.baskı Aug.). Nida Yayınları.
- Broquiere, B. D. (2000). *Denizaşırı Seyahati*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Çetindağ, Y. (2011). *Evliya Çelebi*. Kaynak Yayınları.
- Demirkol, E. (2017). *Kudüs ve II. Abdülhamit*. İstanbul: Taş Mektep Yayın Atölyesi.
- Demirsoy, S., & Usta, M. (2018). *Orta Doğu'nun Kalbi Kudüs* (2.basım Aug.). Çamlıca.
- Duman, M. (2013). *Evliya Çelebi'nin Dünyası* (1.baskı Aug.). İstanbul.
- Erdoğdu, H. (2005). *Büyük İsrail Stratejisi* (1.basım Aug.). İstanbul: IQ Kültür-Sanat.
- Finkel, C., Clow, K., & Landry, D. (2011). *Evliya Çelebi Yolu Türk Kültür Yolu*. UNESCO.
- Garaudy, R. (2011). *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin* (1.baskı Aug.). Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Gemici, N. (2018). *Osmanlı'nın Bilgeleri: Evliya Çelebi* (1.basım Aug.). İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Halloum, R. (1998). *Belgelerle Filistin*. Alan Yayıncılık.
- Harman, Ö. F. (2002). Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi.
- İ. Y. (2006). *Filistin'de Bitmek Bilmeyen Varoluş Mücadelesi*. İHH insani yardım Vakfı Arge Komisyonu.
- IRCICA. (2015). *Fotoğraflarla Dünden Bugüne Kudüs*. İstanbul.

- Kahraman, S. A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Bd. II). YKY.
- Karasapan, C. T. (1942). *Filistin ve Şark'ül Ürdün* (Bd. 1). İstanbul: Ahmed İhsan Basımevi.
- Karlıağa, B., & Özkul, E. (2013). *Evliya Çelebi'nin Dünyası* (1.baskı Ausg.). İstanbul.
- Kaya, M. (kein Datum). *XIX. Yüzyıl ve XX.Yüzyıl Başlarında Büyük Güçlerin Etkisinde Kudüs Sancağı 1850-1914*.
- Kiraz, E. (kein Datum). *I.Mahmut Kütüphanesi ve Kubbetü's Sahra Restorasyon Çalışmaları ve Altın Varak Uygulamaları*. Abgerufen am 27. Ocak 2019 von www.xxortacag.sakarya.edu.tr: www.xxortacag.sakarya.edu.tr
- Kocabaş, S. (1994). *"Vaat Edilmiş Toprak"Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm* (2.baskı Ausg.). Vatan Yayınları.
- Maden, S. (2008). *A.Ü Türkiyat Enstitüsü Dergisi*(37), 147.
- Mansfield, P. (2012). *Ortadoğu Tarihi* (1.baskı Ausg.). Say Yayınları.
- mj. (kein Datum). yy.
- Mülayim, A. (2011). *TYB Akademi*(2), S. 10.
- Öner, A. (2006). *Dünden Bugüne Filistin*. Ekin Yayınları.
- Öner, A. (2012). *Çatışmalar ve Görüşmeler Sarmalında Filistin İsrail*. Mana Yayınları.
- Özmen, S. (2001). *Ortadoğu'da Etnik,Dini Çatışmalar ve İsrail*. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Runcıman, S. (1989). *Haçlı Seferleri Tarihi* (2.baskı Ausg., Bd. I). Ankara: TTK Basımevi.
- Saleh, M. M. (2006). *Filistin Meselesi*. İstanbul.
- Sallabi, A. M. (2010). *Eyyübi Devleti Selahattin Eyyübi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi* (1.baskı Ausg.). İstanbul: Ravza Yayınları.
- TDVA. (1995). *Evliya Çelebi* (Bd. XI). İstanbul.
- Tezcan, N., & Tezcan, S. (2011). *Doğumunun 400.yılında Evliya Çelebi* (1.Baskı Ausg.). Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Turan, Ö. (kein Datum). *Medeniyetin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*. Acar Matbaacılık.
- Turan, Ö. (kein Datum). *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*. Step Ajans.

- Uğurluel, T. (2016). *Arzın Kapısı Kudüs Mescid-i Aksa* (2.baskı Aug.). Timaş.
- Yazıcı, H. (2009). *TDVA İslam Ansiklopedisi*. İstanbul.
- Ze'evi, D. (2000). *17.Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*. İstanbul.

Sürelî Yayınlar

Maden, S. (2008). *A.Ü Türkiyat Enstitüsü Dergisi*(37), 147.

Mülayim, A. (2011). *TYB Akademi*(2), S. 10.

İnternet Kaynakları

Aksa Cami:Mescid-i Aksa'dan Biçimler Dünyasına Bir Köprü. 20 Kasım 2008
www.mimdap.com/p.?=10276&page=3 (26.01.2019)

Kudüs Coğrafyası. www.mirasimiz.org.tr/Kudus-Cografyasi (19.05.2018)

Jarusalem Old City Map. <http://ontheworldmap.com/israel/city/jerusalem/jerusalem-old-city-map.html> (10.07.2019)

Kubbetü's Sahra'nın altın kaplama alemi yenilendi.13 Mayıs 2013
www.tika.gov.tr/haber/kubbetus_sahranin_altin_kaplama_alemi_yenilendi-4263
(27.01.2019)

Kiraz, Eftal I.Mahmut Kütüphanesi ve Kubbetü's Sahra Restorasyon Çalışmaları ve Altın Varak Uygulamaları.: www.xxortacag.sakarya.edu.tr (27.01.2019)